

Wiesław Wróbel

Proboszczowie parafii
pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny
w Białymstoku do roku 1806

W lokalnej historiografii nie brakuje opracowań poświęconych dziejom parafii rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku. Powstały do tej pory syntezy dziejów parafii i kościoła, monografie poświęcone architekturze, wystrojowi wnętrza, badaniom archeologicznym najstarszego i najcenniejszego zabytku Białegostoku, cmentarzom parafialnym¹. Historykom umykało

---

¹ Do najważniejszych prac na temat białostockiej parafii i kościoła parafialnego należą: Z. Skrok, *Wykopaliska na pograniczu światów*, Warszawa 1988, s. 88–106; J. Nieciecki, *Wystrój snycerski z XVIII w. kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku*, [w:] *Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku*, t. 1, A. Maśliński (red.), Lublin 1989, s. 55–111, il.; J. Nieciecki, *Pomnik na serca matki i syna*, „Białostoczczyzna” 1991, z. 4, s. 8–13; J. Bąkowski, *Kronika kościoła parafialnego w m. Białymstoku położonego w diecezji wileńskiej, guberni grodzieńskiej, powiecie i dekanacie białostockim. 1849*, J. Maroszek (oprac.), „Białostoczczyzna” 1993, z. 2, s. 86–100; J. Maroszek, *Najstarszy dokument uposażeniowy Kościoła Farnego w Białymstoku z 4 grudnia 1581 roku*, „Białostoczczyzna” 1996, z. 2, s. 3–8; J. Nieciecki, *Monument serc Stefana Mikołaja i Katarzyny Aleksandry Branickich w Białymstoku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego” 1997, z. 3, s. 5–18; *Pamięć fundatora. Świątynie-mauzolea w krajobrazie kulturowym Podlasia*, Białystok 1998, s. 7–17; *Kościół katolicki na Podlasiu. Zbiór dokumentów erekcyjnych*

jednak do tej pory szeroko rozumiane zagadnienie duszpasterzy pracujących przy białostockiej farze od XVI w. do 1806 r., to jest do objęcia zarządu parafią przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo².

Do dziś powstały tylko dwa zestawienia proboszczów białostockiej parafii, oba jednak obarczone istotnymi mankamentami. Pierwsze, pt. *Szereg proboszczów białostockich według lat w jakich się dali widzieć* zostało przygotowane w 1 poł. XIX w. i dołączone pod literą P do indeksu rzeczowego kopiariusza dokumentów archiwalnych parafii z 1818 r. autorstwa ks. Piotra Kalinowskiego. Materiał ten został przygotowany przez anonimowego duchownego na bazie archiwa

---

i funduszowych. Białystok, J. Maroszek (oprac.), Białystok 1999; T. Krahel, *Od parafii do stolicy metropolii. Z kościelnych dziejów Białegostoku*, „Białostoczycyżna” 1999, z. 1, s. 31–37; T. Krahel, *Zarys dziejów parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku*, [w:] *Bazylika katedralna w Białymstoku. Księga jubileuszowa z okazji 100-lecia poświęcenia kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku (1905 – 17 IX – 2005)*, Białystok 2005, s. 19–21; J. Nieciecki, *Materiały do pomnika serca Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku*, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 8, cz. 3: *Fundator i dzieło w sztuce nowożytnej*, J. Lileyko, I. Rolska-Boruch (red.), Lublin 2007, s. 169–179; K. A. Jabłoński, *Białe i czerwone. Kościoły białostockiej parafii farnej*, A. Szot (red. i oprac.), Białystok 2008; W. Wróbel, *Fundacje kościelne białostockiej linii rodu Wiesiołowskich w XVI i XVII wieku*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, seria: Zeszyty Naukowe, 2009, t. X, s. 165–213; T. Krahel, *Kaplica św. Marii Magdaleny i najstarsze białostockie cmentarze katolickie*, [w:] T. Krahel, *Diecezja wileńska. Studia i szkice*, T. Kasabuła, A. Szot (red.), Białystok 2014, s. 261–270; M. Karczewska i in., *Archeologia Białegostoku*, Białystok 2015, s. 89–104; W. Wróbel, *Cmentarze parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku w XVI–XX wieku*, [w:] J. Kotyńska-Stetkiewicz i in., *Cmentarz Farny w Białymstoku*, Białystok 2017, s. 33–86; T. Krahel, *Jubileusz 400-lecia starego kościoła w Białymstoku*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej” 2017, nr 2, s. 173–177.

² W przeciwieństwie do XIX–XX w.: T. Krahel, *Duszpasterze parafii farnej*, [w:] *Bazylika Katedralna w Białymstoku. Księga jubileuszowa z okazji 100-lecia poświęcenia kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku (1905 – 17 IX – 2005)*, T. Krahel (red.), Białystok 2005, s. 93–115.

liów przechowywanych przy parafii i przepisanych przez ks. Kalinowskiego, dzięki czemu zdołał wypisać imiona i nazwiska 16 proboszczów do czasu objęcia parafii przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy, jednak tylko w nielicznych przypadkach podawał bliższe szczegóły dotyczące postaci duchownego, wskazując lata posługi, kanonie, godności i zasługi. Poddanie weryfikacji zgromadzonych informacji udowadnia, że spis ten jest niepełny i zawiera błędy chronologiczne zwłaszcza w przypadku proboszczów z XVII w. Odniosę się do nich bezpośrednio w niniejszym tekście. Drugie, już w formie opracowania naukowego, zostało przygotowane przez Zenona Młyńczyka w niepublikowanej pracy pt. *Parafia farna w Białymstoku. Monografia* (Warszawa–Białystok 1948–1949). Dużą wartością tej pracy jest fakt, że autor przygotowując wykaz duchownych oraz ich biogramy korzystał z parafialnych ksiąg metrykalnych z końca XVII i XVIII w., do których nie miałem dostępu w czasie przygotowywania niniejszego artykułu. Autor, poza oficjalnymi wykazami duchownych (schematyzmy) nie korzystał z innych źródeł historycznych przechowywanych w krajowych i zagranicznych zbiorach co, biorąc pod uwagę czas powstania pracy, nie powinno stanowić zarzutu. Spowodowało to jednak, że wykaz jest niekompletny i zaczyna się dopiero w latach dziewięćdziesiątych XVII w. Ponadto analiza ksiąg metrykalnych pozwoliła Młyńczykowi na opracowanie równoległego zestawienia z lat 1695–1806 wszystkich posługujących w parafii wikariuszy, które warte jest osobnej analizy, opracowania i publikacji.

Celem niniejszego opracowania jest więc próba wypełnienia luki w lokalnej historiografii poprzez przygotowanie zestawienia proboszczów zarządzających białostocką parafią pw. Wniebowzięcia NMP od jej powstania w XVI w. do 1806 r., a także próbę rekonstrukcji ich biogramów oraz omówienie najważniejszych efektów posługi w Białymstoku.

Zarys dziejów parafii do 1806 r.

Lepsze zrozumienie tła obsady białostockiej parafii i pracy duszpasterskiej jej proboszczów wymaga, aby na wstępie, choćby w podstawowym zarysie, przedstawić dzieje parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Białymstoku do 1806 r.

Dokładna data fundacji parafii rzymskokatolickiej w Białymstoku wciąż nie jest znana. Nie ulega wątpliwości, że powstała ona przed połową XVI w., gdyż pierwsza informacja o jej istnieniu pochodzi z 1553 r.³ Wiele wskazuje na to, że nastąpiło to przynajmniej kilka dekad wcześniej. Warto bowiem odnotować istniejący w kościele jeszcze na początku XIX w. dzwon, na którym widniała data 1523 r.⁴ Wskazywałoby to na fakt, że budowę świątyni mógł rozpocząć jeszcze Mikołaj Michnowicz Raczkowicz zwany Bakałarzem, wnuk pierw-

---

³ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku (dalej: AAB), Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP Białymstoku (dalej: PWNMP w Białymstoku), *Wizyta kościoła parafialnego białostockiego przez WJ xiędza Wojciecha Godlewskiego kanonika smoleńskiego proboszcza knyszyńskiego i surrogatora wigierskiego skuteczniona dnia 4 julii 1804 roku*, s. 1.

⁴ Mikołaj Michnowicz Raczkowicz odziedziczył po Jakubie Raczce Tabutowiczu także własność rzeki Dowspuda z przyległymi ośmioma jeziorami, wodami i łąkami. Nadanie uczynione najpewniej przez Zygmunta Kiejstutowicza zostało potwierdzone 2 lipca 1500 r. przez Aleksandra Jagiellończyka (*Акты литовской метрики*, t. I, cz. 2, wyd. F. Leontowicz, Warszawa 1897, nr 535). Dopiero w 1514 r. Zygmunt I Stary darował Bakałarzowi puszcę między tymi jeziorami a granicą pruską, co w konsekwencji pozwoliło na utworzenie dóbr dowspudzkich i rozpoczęcie ich kolonizacji. W wyniku działalności Bakałarza powstało szereg miejscowości, ośrodek dóbr Dowspuda (później Bakałarzewo), a także najprawdopodobniej w 1520 r. została ufundowana tamtejsza parafia pw. św. Mikołaja (J. Wiśniewski, *Dobra dowspudzkie Raczkowiczów*, „Rocznik Białostocki” 1963, t. IV, s. 452–457; T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka i ziemi*, Bakałarzewo 2006, s. 30–37). Podobnie jak kościół białostocki, parafia w Dowspudzie istniała na pewno w 1553 r. (*Acta primae visitationis dioecesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIb atkūrimas*, S. C. Rowell /oprac./, Vilnius 2015, nr 31, s. 165).

szego właściciela dóbr białostockich⁵, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (bakalaureat w 1491 r.), od ok. 1504 r. dzierżawca szawelski oraz pisarz łaciński, a od 1514 r. marszałek dworu wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Jagiellończyka⁶. Natomiast najstarsza informacja źródłowa odnotowująca duchownego obsługującego białostocką parafię pochodzi z 1579 r., gdy właścicielem dóbr białostockich był już Piotr Wiesiołowski (młodszy, zm. 1621). W 1581 r. doposażył on białostockiego plebana nadając mu dziesięcinę z okolicznych wsi oraz 4 włóki we wsi Białostoczek⁷. Wówczas kościół stał na miejscu dziś zajmowanym przez mурowaną świątynię⁸. Należy odrzucić dawne tezy, jakoby bia-

⁵ J. Glinka, *Ród Klausucia w wiekach XIII–XVI. Ze studiów nad kształtowaniem się i różnicowaniem społecznym bojarstwa litewskiego*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. IV, s. 85 oraz tablica genealogiczna rodu Klausucia; J. Tęgowski, W. Wróbel, *Dzieje Białegostoku w okresie średniowiecza i wczesnej nowożytności*, [w:] *Białystok. Historia miasta*, A. Dobroński (red.), Białystok 2012, s. 43–44.

⁶ *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, J. Muczkowski (wyd.), Kraków 1849, s. 110, najprawdopodobniej jako *Nicolaus de Krzemyenyecz*.

⁷ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Dokument uposażeniowy z 4 grudnia 1581 r.*, b. sygn.; Biblioteka Czartoryskich (dalej: BCz), rkps 1777 IV, s. 536–537; J. Maroszek, *Najstarszy dokument uposażeniowy*, s. 3–8; *Kościół katolicki na Podlasiu. Białystok*, s. 32; *Pamięć fundatora*, s. 7–9.

⁸ Przeciwnie twierdził: J. Maroszek, *Najstarszy dokument uposażeniowy*, s. 6–7 oraz Tenże, *Rewelacyjne odkrycie nieznanych najstarszych dokumentów dla Białegostoku*, „Białostoczczyzna” 1999, z. 1, s. 17, lokalizując kościół parafialny w miejscu dzisiaj zajmowanym przez klasztor Sióstr Szarytek (Rynek Kościuszki 5). Historyk szedł bowiem śladem tezy o lokalizacji pierwszego kościoła parafialnego podanej w 1737 r. przez ks. Sebastiana Wrzoskiewicza, który zanotował: „Ecclesia Białostocensis parochialis fundamento sumpsit anno Domini 1584 ab illustrissimo Petro Wiesiołowski marschalco supremo MDL [...], idque ecclesiae lignae aedificata ab eodem fundatore in loco eminentiori, ubi etiam nunc corpora defunctorum sepeliunt, vulgari nomine dicta stary cmentarz, ubi modo hoc caemeterium circumductum delatis arboribus vulgo parganem, ibidem statua de lapide albo in columna locata sat decens Beatissimae sine labe conceptae Virgini Mariae”. Duchowny uznał lokalizację kaplicy szpitalnej i znajdującego

łostocka parafia została zajęta przez innowierców po tym, jak dobra białostockie otrzymali w posiadanie synowie Piotra starszego – Piotr i Jan, kształceni w zachodnich ośrodkach myśli protestanckiej, mający za swego opiekuna Ostafiego Wołłowicza⁹. Do argumentów przeciwko tym hipotezom należy dodać fakt, że w 1583 r. odnotowano plebana ks. Stanisława Kryczkowskiego, a w latach 1599–1604 plebanem w Białymstoku był ks. Maciej Faszcz, dziedzic na Faszczach w ziemi bielskiej.

Przypuszczalnie po zbudowaniu w Białymstoku nowej murowanej rezydencji w pierwszej dekadzie XVII w., Piotr

---

się wokół niej cmentarza za miejsce pierwotnego usytuowania najstarszego kościoła parafialnego. Było to tylko częściowo prawdą – owszem, w tym miejscu stała drewniana świątynia pochodząca z pierwszej połowy XVI w., ale została tam ustawiona przez Piotra Wiesiołowskiego w 1617 r., aby mogła dalej służyć celom kultowym jako kaplica przy szpitalu (xenodochium), gdy tymczasem fundator rozpoczął budowę nowego kościoła murowanego na miejscu uprzednio zajmowanym przez świątynię drewnianą. Z czasem po prostu zapomniano o fakcie translokacji, w pamięci pozostała świadomość, że kaplica szpitalna to w rzeczywistości najstarszy kościół parafialny (W. Wróbel, *Cmentarze*, s. 40). Potwierdzenie źródłowe translokacji świątyni drewnianej por. przyp. 13. Znacznie więcej świadczy o tym, że pierwszy kościół stał w miejscu, na którym w 1617 r. Wiesiołowski rozpoczął budowę murowanego kościoła. Dowodzi tego założony w XVI w. cmentarz parafialny, co potwierdziły wykopaliska archeologiczne (M. Karczevska i in., *Archeologia Białegostoku*, s. 92), a także ewidentnie starsza środkowa krypta (tzw. krypta fundatorów), odchylna od osi głównej nowego kościoła murowanego, czego dowiedli archeolodzy Zdzisław Skrok i Tadeusz Wilde, prowadzący w 1983 r. prace wykopaliskowe we wnętrzu świątyni (tamże, s. 96; K. A. Jabłoński, *Białły i czerwony*, s. 27, 36).

⁹ H. Mościcki, *Białystok. Zarys historyczny z 22 ilustracjami*, Białystok 1933, s. 14 (bez podania źródła informacji); już J. Tazbir, *Arianie w Białymstoku i okolicach*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 1, J. Antoniewicz, J. Joka (red.), Białystok 1968, s. [81]–83 poddawał w wątpliwość twierdzenia Henryka Mościckiego i Jana Glinki (*Bracia Polscy w Białostocczyźnie. Ze studiów nad reformacją na Podlasiu*, mps w: Narodowy Instytut Dziedzictwa /dalej: NID/, Teki Glinki, teka nr 76) jakoby Piotr Wiesiołowski (zm. 1621) przeszedł na wyzwanie reformowane i na potrzeby arian lub kalwinów przekazał parafię w Białymstoku.

Wiesiołowski młodszy przystąpił w 1617 r. do budowy murowanej świątyni¹⁰, która zachowała się do dziś. Kolator, wbrew niektórym opiniom, nie spalił poprzedniej świątyni¹¹, ale nakazał przenieść drewniany kościół na nowe miejsce. Według współczesnej topografii miasta był to plac zajmowany obecnie przez klasztor Sióstr Miłosierdza, gdzie świątynia funkcjonowała jeszcze w XVIII w. jako kaplica przy szpitalu (*xenodochium*), ufundowanym również staraniem Piotra Wiesiołowskiego¹². Wiesiołowski zmarł w 1621 r. i został pochowany w nowo wybudowanym kościele. W latach 1621–1637 właścicielem dóbr białostockich był jego syn, Krzysztof Wiesiołowski, który w 1625 r. ufundował przy kościele kolegium trzech mansonarzy, podnosząc tym samym plebanię do rangi prepozytury. Rok później fundację zaakceptował biskup wileński Eustachy Wołłowicz¹³. W 1635 r., po śmierci przybranej córki Gryzeldy z Wodyńskich, żony

¹⁰ Datę budowy podaje się na podstawie tabliczki erekcyjnej, która niegdyś była wmurowana w fundamenty prezbiterium rozebranego w 1902 r. w czasie budowy nowej neogotyckiej świątyni. Jej treść po raz pierwszy przedrukował w tłumaczeniu: H. Mościcki, *Białystok*, s. 14, przyp. 11.

¹¹ Jeszcze K. A. Jabłoński (*Biały i czerwony*, s. 35–36) błędnie odczytywał treść srebrnej płytki wmurowanej niegdyś w fundamenty prezbiterium, próbując dopasować do jej treści przypuszczenie o spaleniu świątyni (o czym miało świadczyć słowo *eiignis* [!]). Tymczasem w inskrypcji zapisano, że „templum hoc e lignis ante hac structum, nunc vero ex latere cocto a fundamentis erexit Petrus Wiesiolowsky supremus Magni Ducatus Lithwaniae Marschalcus MDCXVII” i tę poprawną treść przedrukował już H. Mościcki w cytowanej monografii Białegostoku wydanej w 1933 r. (na podstawie tłumaczenia ks. Wilhelma Szwarcza).

¹² Co zostało w sposób nie budzący wątpliwości zanotowane w opisie wizytacyjnym z 1633 r., w którym wizytator stwierdzał, że „eidem xenodochio adiacet ecclesia Assumptionis BMV non consecrata, quae antea existebat in loco murata” (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego /dalej: BU-Wil/, Dział Rękopisów, f. 57-B53-40, k. 203).

¹³ Przywilej fundacyjny zachował się w AAB, PWNMP w Białymstoku, *Dokument uposażeniowy kolegium mansonarzy z 3 sierpnia 1625 r.*, b. sygn.; transumpt w potwierdzeniu biskupa Eustachego Wołłowicza z 14 lipca 1626 r., BCz, rkps 1777 IV, s. 926–934.

Jana Stanisława Sapiehy, Krzysztof Wiesiołowski zapisał 3000 zł na tykocińskiej synagodze, z której to sumy roczny procent miał być przeznaczony na rzecz białostockiej parafii z obligacją do odprawiania mszy św. za duszę zmarłej¹⁴ (fakt jej śmierci upamiętniono marmurową tablicą, obecnie wmurowaną w zewnętrzną ścianę świątyni). Wcześniej, 11 września 1634 r., Krzysztof Wiesiołowski sporządził dokument, potwierdzony w grudniu tego roku przez Władysława IV, mocą którego po jego śmierci oraz śmierci małżonki przekazywał dobra białostockie na skarb Rzeczypospolitej¹⁵. Zmarł 19 kwietnia 1637 r. w Kamiennej nad Biebrzą¹⁶. Wdowa Aleksandra z Sobieskich zmarła w 1645 r.¹⁷ i w 1646 r. na mocy uchwały sejmowej majątność stała się częścią starostwa tykocińskiego¹⁸. Do tej pory prerogatywy wynikające z prawa patronatu nad parafią przynależały do właścicieli Białegostoku, natomiast od 1646 r. przeszły one w ręce królewskie i to władca obsadzał białostocką prepozyturę.

W roku 1660 starostwo tykocińskie wraz z dobrami białostockimi zostało nadane Stefanowi Czarnieckiemu w dzie-

¹⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Kapićjana, p. 55, s. 511–517; W. Jarmolik, *Gryzelda Wodyńska, przybrana córka Wiesiołowskich*, „Białostoczczyzna” 1992, z. 4, s. 44–46; W. Wróbel, *Fundacje kościelne*, s. 190–191.

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. 180, k. 624–624v.

¹⁶ A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. II: 1637–1646, Warszawa 1980, s. 29. O Krzysztofie i jego testamencie szerzej: T. Jaszczółt, G. Ryżewski, *Krzysztof Wiesiołowski h. Ogończyk i jego testament*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2013, z. 19, s. 114.

¹⁷ Dokładna data nie jest znana. Testament spisała w Kamiennej 29 kwietnia 1645 r. Zmarła zapewne tego samego roku. Treść dokumentu przedrukowano w: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, J. K. Ostrowski (red.), cz. IV: *Kościoty i klasztory rzymskokatolickiej dawnego województwa trockiego*, t. 1, M. Kałamajska-Saeed (red.), Kraków 2012, s. 157–172.

¹⁸ A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik*, t. II, s. 519; T. Wasilewski, *Białystok w XVI–XVII wieku*, s. 123–125.

dziczne posiadanie, a ten przekazał je córce Aleksandrze Katarzynie, która w roku 1654 poślubiła Jana Klemensa Branickiego¹⁹. Branicki wykazywał niewielkie zainteresowanie dobrami białostockimi. Podejście do nich zmieniło się wraz z przejściem majątności w ręce jego syna – Stefana Mikołaja Branickiego. W 1685 r. w Warszawie Stefan Mikołaj wraz z matką, Aleksandrą, uzyskali od Jakuba Feliksa Chaleckiego, syna Hieronima Kazimierza, zrzeczenie się praw kolatorskich do białostockiej parafii oraz zgodę na przeniesienie na Tykocin kwoty przeznaczonej na utrzymanie prepozyta i mansonarzy, obciążającej od 1625 r. ich dziedziczne dobra Bartkowo²⁰. Stefan Mikołaj rozbudował dawną rezydencję Wiesiołowskich według projektu Tylmana z Gameren²¹ oraz w 1691 r. wymienił z parafią i prepozytem ks. Michałem Głowińskim grunty, na których założył miasteczko²². Stefan Mikołaj zmarł w 1709 r.²³

¹⁹ AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 7155; A. Kersten, *Stefan Czarniecki 1599–1665*, Lublin 2006, s. 479.

²⁰ T. Wasilewski, *Białystok w XVI–XVII wieku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, J. Antoniewicz, J. Joka (red.), Białystok 1968, s. 123–124; W. Przyałowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 3, Petersburg 1860, s. 73–74 odnotował, że biskup nominat wileński Aleksander Kotowicz, jeszcze przed ingresem do katedry wileńskiej, 7 czerwca 1685 r. będąc w Białymstoku, potwierdził fundację Krzysztofa Wiesiołowskiego z 1625 r. Nie mamy innych informacji poświadczających okoliczności pobytu Kotowicza w Białymstoku.

²¹ S. Mossakowski, *Tylman z Gameren (1632–1706). Twórczość architektoniczna w Polsce*, Warszawa 2012, s. 221–223.

²² Szeroko o działalności Stefana Mikołaja Branickiego i powstaniu miasta Białystok wypowiadam się w artykule: *Działalność Stefana Mikołaja Branickiego h. Gryf w Białymstoku w latach 1689–1709*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2008, z. 14, s. 40–80.

²³ K. Piwarski, *Stefan Mikołaj Branicki*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1937, s. 411; J. Urwanowicz, *Stefan Mikołaj Branicki – szkic do portretu*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, t. 1, M. Mikołajczyk i in. (red.), Białystok–Katowice 2010, s. 413–418.

Okres między 1709 a 1720 r., gdy dobra białostockie pozostawały w dożywotnim posiadaniu wdowy po Stefanie Mikołaju, Katarzyny Scholastyki z Sapiehów, to czas odbudowy świetności kościoła głównie za sprawą Branickiej i obsadzonego przez nią w 1710 r. prepozyta, ks. Sebastiana Józefa Wrzoskiewicza. Kościół wyremontowano, a staraniem duchownego i kolatorki znacznie poszerzono jego zasobność w paramenta liturgiczne, szaty i księgi. Ks. Wrzoskiewicz podniósł także z upadku gospodarstwo plebańskie. Po śmierci Wrzoskiewicza w 1745 r. Jan Klemens Branicki, wnuk pierwszego właściciela Białegostoku z rodu Branickich, późniejszy hetman wielki koronny (zm. 1771), odnowił w 1746 r. kolegium mansjonarskie ufundowane przez Krzysztofa Wiesiołowskiego, ustanawiając dodatkowe uposażenie prepozyta, trzech mansjonarzy i kleryka, którzy tworzyli zgromadzenie bartolomitów.

W 1748 r. Branicki obsadził na prepozyturze ks. Michała Kadłubowskiego, a w 1749 r. wystarał się u króla Augusta III Sasa o przywilej, mocą którego kościół parafialny w Wasilkowie, pozostający w kolacji monarszej, stał się filią białostockiej fary²⁴.

Po śmierci Jana Klemensa Branickiego 9 października 1771 r., dobra białostockie pozostały w dożywotnim posiadaniu wdowy po nim, Izabeli z Poniatowskich²⁵, która na początku 1806 r. oddała parafię pod zarząd Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Izabela zmarła 14 lutego 1808 r. Miasto i dobra Białystok już w 1802 r. zostały sprzedane przez spadkobierców Jana Klemensa Bra-

---

²⁴ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Przywilej Augusta III Sasa w Warszawie 16 stycznia 1749 r.*, oryginał na papierze, b. sygn.

²⁵ K. Łopatecki, *O instytucji dożywocia na przykładzie małżeństwa Jana Klemensa i Izabeli Branickich*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2016, z. 1, s. 43.

nickiego królowi pruskiemu Fryderykowi Wilhelmowi III²⁶, a w wyniku pokoju tylżyckiego w lipcu 1807 r. znalazły się w granicach Rosji.

Plebani i proboszczowie do 1806 r.

Listę białostockich proboszczów otwiera nieznanymi bliżej ks. Sebastian (1). Jego imię odnotowano tylko w *Regestrze wybierania poboru (...) z ziemi Bielskiej (...) za rok 1579*, gdzie zapisano, że „ksiądz Sebastian pleban białostocki zapłacił pobor ze dwu włók osiadłych z plebanii Białostockiej”²⁷. Za ledwie cztery lata później, 1 kwietnia 1583 r., w aktach konsystorskich biskupstwa łuckiego odnotowano plebana białostockiego ks. Stanisława Kriczkowskiego (2)²⁸. Natomiast w latach 1599–1604 jest poświadczony ks. Maciej Faszcz (3). W 1599 r. występował jako dziedzic na Faszczach w ziemi bielskiej, w parafii sokołowskiej, zaś w 1604 r. przed biskupem wileńskim Benedyktem Woyną oblatował przywilej uposażeniowy kościoła z 1581 r.²⁹ W anonimowym wykazie proboszczów z 1 poł. XIX w. jako proboszcz białostocki ks. Maciej Faszcz został błędnie odnotowany pod rokiem 1664³⁰.

²⁶ K. Łopatecki, *Sprzedaz dóbr białostockich przez spadkobierców Jana Klemsa Branickiego*, „Studia Podlaskie” 2015, t. 23, s. 75–99.

²⁷ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział I, sygn. 47, k. 354.

²⁸ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (dalej: ADS), sygn. D 15, k. 17v; na tej podstawie: V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius 2009, nr 2380.

²⁹ I. Kapica-Milewski, *Herbarz*, Kraków 1870, s. 99; AAB, PWNMP w Białymstoku, *Dokument uposażeniowy z 4 grudnia 1581 r.*, b. sygn. inskrypcja a tergo (także: AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego ułożone, spisane i zebrane przez x. Piotra Kalinowskiego, kapłana zgromadzenia Missyi Kapelana Gimnazjum Białostockiego w roku 1818 w Augustie czasie wakacyjnym*).

³⁰ Stało się tak zapewne z powodu błędnego odczytania daty 1604 ob-

Na temat kolejnego duchownego, ks. Jakuba Gradowskiego (4), wiadomo nieco więcej. W dokumentach był określany jako *Gradovius*, pochodził więc najpewniej ze wsi Gradowa w pow. sochaczewskim na Mazowszu. Posługiwał w Białymstoku na pewno w latach 1617–1633. Dnia 29 grudnia 1617 r. w Suraziu jako *parochus in Bialystok*, za zgodą wikariusza suraskiego ks. Wawrzyńca Dzierżka, ochrzcił Żyda Mendla z Tykocina, któremu nadano imię Tomasz³¹. Parafię musiał więc objąć przed 1617 r., ale nie wiadomo, czy nastąpiło to od razu po ks. Faszczy, czy też między 1604 a 1617 r. w Białymstoku posługiwał inny, nieznanymi póki co duchowny. W wizytacji biskupiej przeprowadzonej w 1633 r. odnotowano, że ks. Gradovius otrzymał w zarząd parafię 25 grudnia 1626 r. na podstawie prezenty Krzysztofa i Mikołaja Wiesiołowskich, na co proboszcz przedstawiał odpowiedni dokument³². Ponowna prowizja była zapewne wynikiem fundacji przy kościele białostockim mansjonarii i podniesienia plebanii do rangi prepozytury. Wizytator zapisał również, że na mocy aktu wydanego 25 września 1626 r. przez ks. Adama Zabłockiego, kanonika i oficjała wileńskiego, ks. Jakub otrzymał funkcję dziekana białostockiego (nigdy wcześniej i później stanowisko to nie było odnotowane, do końca XVIII w. parafia znajdowała się w dekanacie knyszyńskim). Ks. Gradowski 20 kwietnia 1626 r. był świadkiem wystawienia w Białymstoku przywileju Stanisława Pajewskiego i Jadwigi Kłodnickiej, którzy podarowali kościołowi białostockiemu uroczysko Jaro-

---

latowania fundacji z 1581 r. w aktach konsystorskich wileńskich lub niewłaściwej identyfikacji osoby – ktoś później dopisał do jego nazwiska, że *tenże Faszcz 300 zł na organ zostawił, skończony 1713, koszt. 2000* [dalej nieczytelne].

³¹ AAB, Parafia pw. Bożego Ciała w Suraziu, Księga chrztów nr 2 (1612–1618), k. 65.

³² BUWil, Dział Rękopisów, f. 57–B53–40, k. 204.

szówka³³. Oprócz niego świadkiem był także Stanisław Kulesza, mansjonarz białostocki. W roku 1628 ks. Gradowski otrzymał od Jana Lewickiego, podczaszego bielskiego, kwotę 1000 florenów polskich zapisanych na dobrach niewodnickich, z której procent miał mu służyć pomocą w sprawowaniu kultu oraz wyposażeniu nowej świątyni³⁴. Dnia 22 grudnia 1631 r. pełnomocnik ks. Gradowskiego, Piotr Zawacki, przedstawił do wpisania do akt konsystorskich wileńskich przywilej fundacyjny z 1626 r.³⁵ Potwierdzenie przywileju w 1633 r. wydał w Wilnie biskup Abraham Woyna³⁶. Autor spisu proboszczów z 1 poł. XIX w. odnotowuje błędnie duchownego jako *Jacobus Grudonius* dopiero pod rokiem 1671³⁷.

Autor zestawienia proboszczów z 1 poł. XIX w. wymienia przed 1645 r. jeszcze dwóch duchownych, obu określonych mianem *praepositus Bialostocensis*. Na czele listy znalazł się nieznany z imienia ks. Leśniewski (5), po nim zaś w 1645 r. ks. Maciej Świrzewski (6)³⁸. W spisie brakuje jednak źródła tych informacji. Nie udało się ustalić nic więcej na temat tych postaci – pochodzenia, lat posługi i dzie-

³³ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 23–24v (oryginał przywileju był zaginiony już na początku XIX w., a jego treść znano jedynie z oblaty uczynionej w 1631 r. w aktach konsystorskich wileńskich).

³⁴ BCz, rps 1777 IV, s. 934–936.

³⁵ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 23v–24; tamże, Zbiór dokumentów „Dyploma patenta x. J. B” (kopia wypisu z akt konsystorza wileńskiego).

³⁶ AAB, PWNMP w Białymstoku, Zbiór dokumentów „Dyploma patenta x. J. B”, potwierdzenie biskupa Abrahama Woyny w transumpcie zawartym w potwierdzeniu Jana Kazimierza wydanym w Warszawie 24 lipca 1658 r., którego treść August II potwierdził w Grodnie 17 listopada 1726 r.

³⁷ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 91v.

³⁸ Tamże.

łałości w Białymstoku – i wymagają one jeszcze weryfikacji. Niemniej jednak trzeba podkreślić, że anonimowy autor podaje w swoim spisie innych autentycznych duchownych, potwierdzonych w źródłach pisanych, co pozwala na ostrożny wniosek, że także księża Leśniewski i Świrzewski posługiwali w parafii, a potwierdzenie tego faktu wymaga dalszych poszukiwań archiwalnych.

Po ks. Gradowskim kolejnym potwierdzonym źródłowo proboszczem był ks. Adam Moczański (Mocarski) (7). Wywodził się zapewne ze szlacheckiej rodziny herbu Łada osiadłej w ziemi wiskiej³⁹. Precyzyjne daty jego posługiwania wymagają jeszcze ustalenia. W 1635 r. nieznanymi imienia „Jego Mości xiądz pleban białostocki” płacił podatek z 5 poddanych we wsi Białystok⁴⁰. W kolejnym, niedatowanym spisie poborowym podatku podymnego, sporządzonym po 1645 r. i przejściu Białegostoku na skarb Rzeczypospolitej⁴¹, jako proboszcz białostocki występuje już ks. Adam Moczański, pełniący jednocześnie funkcję plebana w Niewodnicy Kościelnej⁴². W Niewodnicy był już odnotowany w 1641 r. jako strona porozumienia zawartego z archimandrytą supraskim Nikodemem Szybińskim⁴³. Skądinąd wiadomo, że w latach 1639–1651 był także plebanem w Juch-

---

³⁹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 6, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1841, s. 442–443.

⁴⁰ APB, Księgi grodzkie i ziemskie podlaskie, sygn. 1, k. nlb.

⁴¹ Tamże. Podatek opłacał Jego Mość p. Hrabia Podstarości Tykocki z Białegostoku z poddanych stu siedemdziesiąt siedmiu.

⁴² AGAD, Księga grodzkie brańskie, sygn. 44 (dawna 39), k. 18–18v. Według: J. Maroszek, W. Wilczewski, *Niewodnica. Dzieje kościoła i parafii 1596–1996*, Białystok 1996, s. 74, ks. Adam Mocarski jako pleban niewodnicki wzmiankowany był w 1641 i 1649 r.

⁴³ *Археографический сборникъ документовъ относящихся къ истории северо-западной Руси*, t. IX, Wilno 1870, s. 168–169.

nowcu⁴⁴. Na pewno ks. Moczarski był proboszczem w Białymstoku w 1650 r., gdy w aktach grodzkich drohickich oblatował ekstrakt z akt kancelarii mniejszej treści zapisu Krzysztofa Wiesiołowskiego kwoty 15 000 zł na Bartkowie, zatwierdzonego przez Zygmunta III w Warszawie 8 marca 1625 r.⁴⁵ Z kolei w 1651 r. przed aktami grodzkimi brańskimi skarżył się na „Jana Theodora Maydla starostę ryskiego kleszczewskiego pułkownika Raytarow Wojska Koronnego” oraz żołnierzy z chorągwi Salomona Sakina, którzy wyrządzili znaczne szkody w dobrach plebanii białostockiej, ograbiając jej poddanych i paląc ich domostwa⁴⁶. Cytowany już kilkakrotnie autor spisu proboszczów z 1 poł. XIX w. umiejscawia ks. Adama Moczarskiego pod rokiem 1648, jednak znów bez podania źródła informacji. Jeśli ks. Świrzewski faktycznie posługiwał w 1645 r., wówczas prezentę ks. Moczarskiego na białostockie beneficjum należałoby umieścić między 1645 a 1648 r. W takim razie jego prezenty dokonano już po śmierci Aleksandry Wiesiołowskiej. Być może dalsze poszukiwania źródłowe pozwolą wyjaśnić fakt pełnienia jednocześnie roli proboszcza w trzech sąsiadujących ze sobą parafiach i przyczynę takiego stanu rzeczy. W każdym razie wiadomo, że ks. Adam Moczarski posługiwał w Białymstoku do 1654 r.

Księżda Moczarskiego zastąpił na stanowisku proboszcza w Białymstoku ks. Kazimierz Pac h. Gozdawa (8)⁴⁷.

---

⁴⁴ S. Niewiński, *Juchnowiec. Dzieje parafii*, wyd. 2 popr. i uzup., Juchnowiec Kościelny 2017, s. 194.

⁴⁵ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 12v–14.

⁴⁶ Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku (dalej: NAHB w Mińsku), f. 1708, op. 1, sygn. 141, k. 606–607.

⁴⁷ V. Kamuntavičienė, *Katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antrojoje pusėje (mokslinė monografija)*, Kaunas 2008, s. 132 (z powołaniem się na Metrykę Litewską, księga nr 129, k. 338–340). Księżda Kazimierza Paca nie odnotowuje spis z 1 poł. XIX w.

Był on najmłodszym, dziewiątym potomkiem Piotra Paca, wojewody trockiego i Elżbiety z Szemiotów. Został przeznaczony do kariery duchownej – jeszcze jako kleryk niższych święceń, po rezygnacji przyrodniego brata Jana Paca, wówczas kanonika wileńskiego, otrzymał w 1643 r. probostwo w Słonimie. W 1650 r. był już sekretarzem królewskim. Dnia 16 kwietnia 1654 r. jego prezenty na probostwo białostockie dokonał przed biskupem wileńskim król Jan Kazimierz⁴⁸. Wówczas też został kustoszem piltyńskim (kurlandzkim), a w 1657 r. kanonikiem wileńskim. Pod koniec 1659 r., po klęsce wojewody witebskiego Władysława Wołłowicza pod Miadziolem, został wraz z bratem Hieronimem wzięty do niewoli moskiewskiej, z której wydostał się dopiero w 1662 r. Otrzymał prebendę proboszcza katedry wileńskiej i parafię gieranońską oraz wkrótce sakrę na biskupstwo smoleńskie (konsekracja w 1664 r.). Wreszcie w 1666 r. został mianowany na biskupstwo żmudzkie, które objął dwa lata później. W 1669 r. uczestniczył w synodzie diecezjalnym pod przewodnictwem biskupa wileńskiego Aleksandra Sapiehy (1666–1671), po śmierci którego próbował bezskutecznie objąć tron biskupi w Wilnie. Zmarł w 1695 r.⁴⁹

Skądinąd wiemy, że przed 1658 r. proboszczem w Białymstoku był ks. Marcin Jodzewicz (9). W zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego zachowały się dwa starodruki, które ks. Jodzewicz kupił w Lubece w 1652 r. Do obu starodruków wpisał nie tylko datę zakupu, ale określił siebie jako „praepositi in Białystok, parochi in Nowo-

---

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ J. Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg 1885, s. 137–141; J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 94–95, 117, 129; A. Rachuba, *Kazimierz Pac*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 706–707; V. Kamuntavičienė, *Katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai*, s. 159.

dwor”⁵⁰. Nie udało się ustalić, kiedy dokonał tego wpisu. W wizytacji dekanatu grodzieńskiego przeprowadzonej w 1662 r. odnotowano, że był prezentowany na beneficjum w Nowym Dworze przez Jana Kazimierza i że zmarł w 1658 r. Na rzecz kościoła w Nowym Dworze darował testamentem ornat z czerwonego adamaszku, antepedium i albę z koronkami⁵¹. Jego obecność w Białymstoku, poza wspomnianymi zapisami w starodrukach, nie jest poświadczona innymi źródłami, dlatego trudno jednoznacznie stwierdzić, kiedy posługiwał w omawianej parafii – być może należałoby umiejscowić go w okresie między wzięciem do niewoli ks. Kazimierza Paca a śmiercią w 1658 r. Bez podania podstawy źródłowej autor zestawienia proboszczów z 1 poł. XIX w. wymienia ks. Marcina Jodzewicza już pod rokiem 1654, co kłóci się z informacją o prezencie królewskiej ks. Kazimierza Paca na białostockie beneficjum. Nie da się więc wykluczyć, że w tym czasie została ustanowiona koadiutoria księży Paca i Jodzewicza.

Przypuszczalnie w roku 1657 ks. Kazimierz Pac zrezygnował z beneficjum białostockiego po otrzymaniu kanonii wileńskiej, zaś po śmierci Jodzewicza w 1658 r. król Jan Kazimierz prezentował na białostocką parafię ks. Wojciecha Kazimierza Beynarta (10). Kasper Niesiecki odnotował za Wojciechem Wijuk-Kojałowiczem, że „Wojciech [Beynart] kanonik wileński, proboszcz białostocki: był wprzód kanonikiem wendeńskim [inflanckim], pisarzem kapituły wileńskiej”⁵². Jako proboszcz w Białymstoku ks. Beynart wystąpił po raz pierwszy 24 lipca 1658 r., gdy w Warszawie uzy-

---

⁵⁰ *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai. Katalogas*, N. Feigelmans, I. Daugirdaitė, P. Račius (oprac.), Wilno 2003, nr 1007, 1181.

⁵¹ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAH w Wilnie), f. 694, op. 1, d. 3969, k. 32–38.

⁵² K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 2, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1839, s. 113.

skął od Jana Kazimierza potwierdzenie przywileju biskupa wileńskiego Abrahama Woyny z 1633 r., w którym aprobował uczynioną w 1626 r. fundację Pajewskiego i Kłodnickiej na rzecz kościoła parafialnego w Białymstoku⁵³. Natomiast w 1661 r. na jego prośbę Jan Kazimierz potwierdził dotychczasowe prawa i przywileje kościoła w Białymstoku, „do tegoż kościoła już przedtem od nas prezentowanego”⁵⁴. W 1661 r. przed sądem grodzkim brańskim pozywał Zofię Młodzianowską, wdowę po Stanisławie Lewickim, podkomorzym ziemi bielskiej, oraz jej synów Stanisława i Samuela, o niewypłacone procenty z kwoty zapisanej przez Jana Lewickiego w 1628 r.⁵⁵ Z kolei w 1662 r. w tymże sądzie grodzkim występował przeciwko Hieronimowi Chaleckiemu, właścicielowi Bartkowa w powiecie drohickim, o wstrzymanie od 1648 r. wypłacania procentów od sumy 15 000 florenów polskich zapisanych na Bartkowie przez Krzysztofa Wiesiołowskiego, jako funduszu na utrzymanie prepozyta i kolegium mansjonarzy⁵⁶. Z wymienionych działań wynika duże zaangażowanie ks. Beynarta w uporządkowanie spraw związanych z białostockim beneficjum, zaniedbanych po przejściu Białegostoku na skarb Rzeczypospolitej oraz w czasie zawieruchy wojennej w latach 1655–1660. Dnia 18 listopada 1663 r. biskup wileński Jerzy Białłozor wydelegował ks. Beynarta do przekazania parafii w Juchnowcu Kościelnym ks. Ludwikowi Orzeszce⁵⁷. Do ka-

---

⁵³ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 25–27.

⁵⁴ AGAD, Metryka Koronna, Księgi wpisów, sygn. 203, k. 297v–299.

⁵⁵ NAHB w Mińsku, f. 1708, op. 1, d. 152, k. 111v, 244.

⁵⁶ Tamże, d. 42, k. 386v–387v.

⁵⁷ AAB, Parafia pw. Trójcy Świętej w Juchnowcu Kościelnym, *Inwentarz wszystkiego sprzętu y aparatu kościoła juchnoweckiego ex commissione jaśnie wielmożnego ks. Jerzego Białłozora biskupa wileńskiego per me Adalbertum Casimirum Beynart canonicum vilnensem praepositum Białostocensem post liberam resignationem*, b. sygn.

pituły wileńskiej wszedł w maju 1661 r., wcześniej pełniąc funkcję jej notariusza przysięgłego (1652–1655 i 1660). Na początku lat sześćdziesiątych XVII w. otrzymał w opiekę archiwum kapituły wileńskiej, a w 1666 r. w obawie przed najazdem moskiewskim przewiózł je w całości do Białegostoku i złożył w tutejszym kościele parafialnym⁵⁸. Ks. Beynart zmarł w 1680 r.⁵⁹ Nie wiadomo, do kiedy pozostawał proboszczem białostockim.

Po ks. Wojciechu Beynarcie proboszczem był ks. Jan Michał Głowiński (11), chociaż anonimowy autor wykazu duchownych z 1 poł. XIX w. zanotował: „koadiutor przeszłego pr[epozyta] Biał[ostockiego], notarius apostolicus, także obrotny i staranny”⁶⁰. Nie udało się ustalić, jak długo trwała koadiutoria ks. Głowińskiego i ks. Beynarta. Jako proboszcz białostocki ks. Głowiński jest po raz pierwszy poświadczony w 1668 r.⁶¹ Dnia 31 maja 1671 r. jako *praepositus bialostocensis* udzielił sakramentu chrztu w kościele parafialnym w Turośni⁶². Został także odnotowany w czasie wizyty biskupiej przeprowadzonej przez archidiacona Mikołaja Słupskiego⁶³. W ciągu pierwszych lat posługi duszpasterskiej zadbał o wyposażenie kościoła. W inwentarzu kościoła spisa-

⁵⁸ J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. 3: streszczenie aktów kapituły wileńskiej, Wilno 1913, s. 180; J. Maroszek, W. Wilczewski, *Archiwa kapituły i kurii diecezjalnej wileńskiej, dzieje i współczesne miejsca przechowywania w zbiorach litewskich i polskich*, „Białostoczczyzna” 1998, z. 4, s. 3.

⁵⁹ C. Falkowski, *Beynart Wojciech*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 479.

⁶⁰ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 91v.

⁶¹ NAHB w Mińsku, f. 1708, op. 1, d. 163, k. 112–112v.

⁶² AAB, Parafia Rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Turośni Kościelnej, sygn. 210.1.1, k. 23.

⁶³ „Białystok, k. prepozytalny, murowany, wspaniałej budowy, wznie- siony kosztem Wiesiołowskich, marszał. W. Ks. Lit. Kolarcja Branickiego,

nym w czasie wizyty biskupiej w 1679 r. zapisano: „pozytyw szkatula pro decore ecclesiae sumptu et labore ARD praepositi moderni przysposobiony zostaje. Dzwonów na kościele dwa, dzwon nowy sumptu et cura z materiei starej po nieprzyjacielu zebraney kamieny wagi 30 per modernum ARD praepositum iest odlany. Signans na kościele kosztem terażniejszego proboszcza przybyły. Inscriptiones, fundationes, jura, munimenta, decreta tribunalis Regni per modernum ARD praepositum confecta manent deposita in ecclesiae reposito”⁶⁴. We wrześniu 1691 r. dokonał wymiany dóbr kościelnych z majątkiem Stefana Mikołaja Branickiego – na gruncie przekazanym Branickiemu w latach 1691–1692 powstało miasto Białystok, co duchowny odnotował w rejestrze poboru podatku poglównego w pierwszych dniach października 1692 r. słowami: „Miasto Białystok. Za przywilejami na wolność do lat pewnych danemi rok pierwszy teraz się buduje”⁶⁵.

Opisując ks. Głowińskiego anonimowy autor wykazu z pierwszej poł. XIX w. wspominał, że duchowny „o summę

---

spadkobiercy tegoż marszałka. Prepozyt ks. Jan Głoiński (Gliński), mansjonarze ks. Michał i Marcin Leszcicki” (*Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim 1655–1661 r.*, „Litwa i Ruś” 1912, t. 2, z. 1, s. 62).

⁶⁴ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Inventarium ecclesiae [parochialis] Białostocensis ab illustrissimo et reverendissimo domino Nicolao [Słupski] Dei et Apostolicae sedis gratiam episcopo Gratianopolitanensis praelato archidiacono Vilnensi etc. anno Domini 1679 maji die 20ma tempore visitationis suae archidiaconalis revisum manu subserum sigilloque munitum ac ad manus admodum reverendum domini Joannis Michaelis Głowiński praepositi białostocensis relictum simile unum exemplum ad archivum diaecesantum anno die ut supra receptum est.*

⁶⁵ AGAD, Księgi grodzkie brańskie, sygn. 47, k. 299–303v, szczególnie k. 299. Duchowny fragment ten umieścił poniżej nagłówka „Miasto Białystok” i miał on stanowić wyjaśnienie braku pobranego podatku z tej miejscowości. Pisząc, że miasto Białystok buduje się „rok pierwszy” miał na myśli dosłownie rok, który upłynął od wymiany gruntów we wrześniu 1691 r. do sporządzenia rejestru poborowego.

na Zawadach 3000 dużo się passował”. Chodziło o dwa zapisy Grzegorza Szymborskiego, podstarościego tykockiego, który w 1641 i 1645 r. wniósł na swoje dobra Zawady łącznie kwotę 3000 zł. Z niej pewien procent miał być oddawany na potrzeby białostockiej parafii. Przepuszczalnie w czasach ks. Głowińskiego zapisy Szymborskiego nie były realizowane i być może duchowny zabiegał u właściciela Białegostoku o przeniesienie sumy z Zawad na jego dobra własne, tak jak to uczynił w 1685 r. z zapisem Krzysztofa Wiesiołowskiego z 1625 r. Najwidoczniej celu tego nie udało się zrealizować za czasów posługi ks. Głowińskiego, uczynił to dopiero Jan Klemens Branicki w 1725 r.⁶⁶ Jak odnotował Zenon Młyńczyk, Głowiński posługiwał w Białymstoku do 1693 r.; jego późniejsze losy nie są znane⁶⁷.

W kolejnych latach stanowisko proboszcza wakowało i dopiero w 1696 r. objął je ks. Kazimierz Telecki (12)⁶⁸, kanonik chełmski i dziekan w Brodach. Wiadomo, że przed 1686 r. otrzymał w zarząd parafię w Tykocinie⁶⁹, na którą został prezentowany przez Stefana Mikołaja Branickiego. On też w 1696 r. wyznaczył Teleckiego na proboszcza w Białymstoku i w 1701 r. wydał na jego imię dokument, mocą którego potwierdzał obowiązek wypłacania do parafii kwoty 1100 zł polskich przez Żydów trzymających arendę białostocką⁷⁰. W 1698 r. jako *praepositi tykocinensi*

⁶⁶ Co w 1726 r. potwierdził osobnym przywilejem biskup wileński Karol Panczerzyński (dokumenty z lat 1641–1645 i 1725–1726: AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 39v–43).

⁶⁷ Z. Młyńczyk, *Parafia farna w Białymstoku*, s. 189.

⁶⁸ Tamże, s. 193 błędnie odnotowuje jego nazwisko jako „Jelecki”.

⁶⁹ Na temat jego posługi w Tykocinie: A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina na tle historii Polski*, Tykocin 2010, s. 240–241; M. Choińska, *Powinności mieszczan w mieście królewskim a w mieście prywatnym: przykład Tykocina w XVI–XVIII wieku*, „*Studia Podlaskie*” 2009/2010, t. 18, s. 58.

⁷⁰ AAB, PWNMP w Białymstoku, Zbiór dokumentów „Dyploma patenta x. J. B”; przedruk dokumentu oraz szerzej na temat założenia miasta: W. Wróbel, *Działalność Stefana Mikołaja Branickiego*, s. 40–80.

et bialostocensi przez swego pełnomocnika oskarżył przed konsystorzem janowskim diecezji łuckiej Stanisława Bierneckiego, dzierżawcę folwarku Popowlany należącego do probostwa w Tykocinie, o kradzieże i krzywdy wyrządzone poddanym⁷¹. Ks. Telecki zmarł w Białymstoku na początku 1704 r.⁷²

Dnia 25 czerwca 1704 r. parafię objął ks. Jan Kiełbsz (13) (czasem pisany jako Kiełpsz)⁷³. W 1708 r. na podstawie zezwolenia biskupa wileńskiego Konstantego Kazimierza Brzostowskiego doszło do wymiany pewnych gruntów między ks. Janem Kiełbszem, prepozytem białostockim, a Stefanem Mikołajem Branickim, który niedawno powrócił do Białegostoku z przymusowej emigracji. Kolator zmarł w 1709 r.⁷⁴ Następca ks. Kiełbsza, ks. Sebastian Józef Wrzorskiewicz, w 1716 r. odnotował: „monstracja, lichtarzów srebrnych sześć wielkich, kielichów z patenami cztery, lampa srebrna, trybularz srebrny, krzyż wielki srebrny, ampułki z miseczką, puszka do hostyi, to srebro skradzione anno domini [puste miejsce] za probostwa X. Jana Kiełbsza, terazniejszego proboszcza dolistowskiego”. Plebanem w Dolistowie ks. Kiełbsz był od 1710 r. i pełnił tę funkcję jeszcze w 1737 r.⁷⁵

⁷¹ ADS, sygn. D 37, k. 209v–210.

⁷² Z. Młyńczyk, *Parafia farna w Białymstoku*, s. 190.

⁷³ Tamże, s. 195.

⁷⁴ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 56–59.

⁷⁵ Odnotowany w 1717 r. w *Ordo ecclesiarum et cathalogus universi cleri dioecesis Vlnensis*, [w:] *Decreta sanctiones et universa acta synodi dioecesanæ ab illustrissimo, excellentissimo ac reverendissimo domino d. Constantino Casimiro Brzostowski Dei et Apostolice Sedis gratia episcopi Vlnensis [...] anno salutis MDCCXVII, Wilno [1717]*, s. 159; AAB, PWNMP w Białymstoku, *Inventarium ecclesiae Bialostocensis de novo conscriptum et verificatum anno Domini 1737 diebus novembris per me indignissimum praepositum Bialostocensem Sebastianum Josephum Wrzorskiewicz annum circa hanc ecclesiam terminantem 28 e haec est ad Majorem Dei Gloriam Assumptae Virginis in Caelum Immaculatae*

Po przenosinach ks. Kiełbsza do Dolistowa białostocką prepozyturę objął ks. Sebastian Józef Wrzoskiewicz (14), prezentowany przez Katarzynę Scholastykę z Sapiehów, wdowę po Stefanie Mikołaju Branickim. W 1721 r. odnotował, że „*introductus sum ad hoc beneficium [w Białymstoku] canonici anno Domini 1710 die 15 julij per supra memorandum illustrissimum antecessorem meum [tj. przez ks. Jana Kiełbsza]*”.

Wrzoskiewicz urodził się około 1680 r. Wywodził się z rodziny szlacheckiej pieczętującej się herbem Dołęga, osiadłej na terenie diecezji krakowskiej. Był synem Kazimierza. Dnia 26 marca 1705 r. za pośrednictwem ks. Benedykta Rusieckiego, kanonika poznańskiego i proboszcza w Sielcu, otrzymał prowizję na wikariat przy sieleckiej parafii. Wówczas określono, że był klerykiem z niższymi święczeniami, który został oddalony (*dimisso*) z obszaru diecezji krakowskiej⁷⁶. Pojawia się ponownie w źródłach w 1708 r. jako wiceprepozyt parafii pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja w Bielsku Podlaskim⁷⁷, musiał więc szybko wykazać się jako zdolny i dobrze wykształcony duchowny.

W Bielsku zetknął się z Branickimi. Stefan Mikołaj w latach 1679–1709 pełnił urząd starosty bielskiego, a po jego śmierci starostwo przeszło na wdowę Katarzynę Scholastykę⁷⁸, która dopiero 27 marca 1719 r. scedowała swoje

---

Virginis Mariae nec non SS. Petri et Pauli ac Omnium Sanctorum cultum perpetuum ac venerationem. O ks. Kiełbszu i jego stosunkach z Kazimierzem Karwowskim, stolnikiem ziemi bielskiej, wspominał w wypisach źródłowych: J. Maroszek, *Jaświły. Dzieje obszaru gminy do końca XVIII wieku*, Białystok 2004, s. 115.

⁷⁶ ADS, sygn. D 42, k. 372v–373.

⁷⁷ E. Beszta-Borowski, *Dzieje parafii katolickiej Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Mikołaja w Bielsku Podlaskim*, M. Składanowski (red.), Drohiczyn 2012, s. 340.

⁷⁸ *Urządnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz (oprac.), Kórnik 1994, nr 339, 341.

prawa do starostwa i leśnictwa bielskiego synowi, Janowi Klemensowi. Branicka często przebywała w mieście i rezydowała w dworze starościńskim w Hołowiesku. Stan kościoła i proboszczowskiego gospodarstwa po trudnym okresie przełomu XVII i XVIII w. przedstawiał się w 1710 r. bardzo źle, o czym ks. Wrzoskiewicz wielokrotnie wspominał w inwentarzach i wizytacjach kościelnych. Prawdopodobnie Branicka widziała w młodym księdzu szansę na podniesienie białostockiej parafii z upadku. Jeśli tak, to ks. Wrzoskiewicz spełnił pokładane w nim nadzieje. W Białymstoku posługiwał przez 35 lat, przez ten czas znacznie wzbogacając świątynię, odbudowując beneficjum parafialne oraz wykazując troskę o jakość posługi duszpasterskiej.

Według informacji ks. Wrzoskiewicza zawartych w inwentarzu kościoła z 1721 r., do kościoła od 1710 r. na miejsce skradzionych w czasach ks. Kiełbsza przybyły liczne paramenta i elementy wyposażenia sprawione głównie staraniem prepozyta, co stanowi świadectwo jego dużego zaangażowania w posługę. W 1721 r. wymieniał nabytki uzyskane dzięki opiece patronackiej i fundacjom wiernych: monstrancja „mierna” i puszka oraz rokieta i puryfikaterze fundacji Katarzyny Scholastyki z Sapiehów Branickiej, lampa szklana, ornat, dalmatyki, rokiety, kapa i umbrakulum ofiarowane przez Katarzynę z Radziwiłłów Branicką, dwa ornaty białe fundacji Anny Sarnackiej, antepedium czerwone fundacji Elżbiety Lubomirskiej. Natomiast swoim kosztem sprawił: kielichy srebrne, cztery srebrne lichtarze robione w Gdańsku, na które „wydałem tyńfów własnych moich numero 266”, lampa srebrna (do niej „przyłożyła się znacznie p. Anna Czerska”), sznur karmazynowy do

---

Stefan Mikołaj Branicki wystarał się o *ius communicativum advitalitatem* dla żony, nadane przez Jana III Sobieskiego w 1690 r. Kopia przywileju: AGAD, Kapijana, p. 24, s. 343–349.

lampy, trybularz, miseczkę srebrną „de fragmentis argenti ecclesiastici” z ampułkami, puszkę do chorych, cztery ornaty białe kupione w Krakowie, cztery ornaty czerwone, trzy ornaty zielone i dwa błękitne kupione w Krakowie, dalmatyki, antepedia różne, w tym trzy z Gdańska, nowe alby, rokiety, puryfikaterze, pasy, sygnaturkę na dachu, meble do prezbiterium i zakrystii. Proboszcz w 1710 r. nie zastał żadnych ksiąg kościelnych i do 1721 r. zdołał zakupić kilkanaście podstawowych druków niezbędnych do sprawowania kultu. W tym samym czasie prowadzono liczne prace remontowe, m.in. wykonano nowe okna, pobielono ściany, wymieniono całą posadzę kosztem Branickich. Kosztem prepozyta do 1721 r. „cmentarz wyrównany, murem na koło całym obwiedziony y poprawiony”, natomiast staraniem wdowy po Stefanie Mikołaju Branickim były „wieżyczki alias baszty cztery ozdobne (...) a fundamento restaurowane”⁷⁹.

---

⁷⁹ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Status ecclesiae Bialostocensis praepositorialis de minimentis foundationis erectus anno Domini 1716 die 13 aprilis in Bialystok ac descriptus*; tamże, *Status ecclesiae Bialostocensis praepositorialis ex fundatione erectus ac connotatus anno Domini 1716 die 4 septembris*; tamże, *Status ecclesiae Bialostocensis praepositorialis ac inventarium ejusdem cum accessu et decessu tam ecclesiastici apparatus, quam rerum ad oeconomiam pertinentium anno Domini 1721 diebus mensis martii connotatus ac luci traditus per me praepositum infra scriptum*; tamże, *Inventarium ecclesiae praepositorialis Bialostocensis fundationes, dotationes, obligationes, jura, suppellectilem ecclesiasticam, nec non accessum ornamentum, argenteriae, decessumque contents, connotatum ac verificatum sub tempus visitationis anno Domini 1727 diebus februarii*; tamże, *Inventarium ecclesiae Bialostocensis de novo conscriptum et verificatum anno Domini 1737 diebus novembris per me indignitissimum praepositum Bialostocensem Sebastianum Josephum Wrzoskiewicz annum circa hanc ecclesiam terminantem 28 e haec est ad Majorem Dei Gloriam Assumptae Virginis in Caelum Immaculatae Virginis Mariae nec non SS. Petri et Pauli ac Omnium Sanctorum cultum perpetuum ac venerationem* (przy podpisie inwentarza pieczęć sygnetowa w czerwonym laku z herbem Dołęga).

W inwentarzu parafii z roku 1721 ks. Wrzoskiewicz opisał zły stan beneficjum w chwili jego objęcia: „Domus ac oeconomiae praepositi. (...) Pustki wielkie zastał[em], bez okien, bez komina, ogrody opalone, ogrodzenia żadnego nie było, do sklepu murowanego szyja zruinowana, ściana jedna wypadła, stodołem tylko zastał o dwu bojowiskach y tak była nadpsowana”. Dalej ks. Wrzoskiewicz pisał o swoich dokonaniach: „domum praepositalem a fundamento reparavi ac texi. Izdebkę dla xiędza restaurowałem, sklep sporządziłem, izbę nową dla czeladzi, browar itidem nowy y kocieł cum omnibus requisitis, studnię, świronek, stajnię, wozownię, stodół dwie, chlewów sześć proprio sumptu pobudowałem, dwie chaty nowe pod kościołem, to jest szkołę wystawiłem. Item domki kościelne reparaowałem iako y chatę na Bojarach postawiłem. Rezydencję, ogrody palisadkami ogrodziłem, wrót dwoje z zamkami przydawszy, parkany, płoty, sadek małe de fundamento erexi, gdzie dwa pastewniki małe znajdują się. Oekonomia w probostwie. Parobków czterech y inna czeladź mająca do gospodarowania wszystkie requisita sporządzone per praepositum, wołów trzy pary, koni roboczych troje, bydła, owiec, świni, kóz, gęsi, kur potrosze znajduje się y gołębi, bom tylko jednego psa zastał, testis superiorem antecessor mój illustris admodum reverendus Johannes Kiełbsz praepositus dolistoviensis”.

W 1713 r. był świadkiem przy zapisie uczynionym przez Teresę z Porębnych Wydrzycką, komornikową ziemi bielskiej, która sumę 1000 zł zapisaną na szkole żydowskiej oddała w całości na rzecz białostockiego kościoła z przeznaczeniem na wieczyste utrzymywanie lampy przy tabernakulum oraz niezbędne naprawy przy świątyni⁸⁰. Ks. Wrzoskiewicz w 1715 r. zawarł ugodę z Piotrem Pietraszem na barć „przy brodku nad samą drogą od miedzy Lewkowskiej,

---

⁸⁰ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 50–51v.

o którą z dawna kontrowersyja y zawada jeszcze za oycą mego [tj. Piotra Pietrasza] bywała z xiędzem Głowińskim. Jak zeznał Pietrasz, teraz teyże barci ustępuję leguię daruię kościołowi białostockiemu i oddayę teraznieyszemu x proboszczowi x Sebastjanowi Wrzoskiewiczowi y natępcom (...) A to uczyniłem dla zgody oraz y wdzięczności, iż pomieniony x proboszcz białostocki małżonkę moią zmarłą podług porządku kościoła świętego przy kościele pogrzebał”⁸¹.

W roku 1717 ks. Wrzoskiewiczza odnotowano w wykazie kościołów i duchowieństwa diecezji wileńskiej w czasie synodu diecezjalnego zwołanego przez biskupa Konstantego Kazimierza Brzostowskiego⁸². Być może w tym czasie został kanonikiem wileńskim. Był nim w 1718 r., gdy – wraz z ojcem Kazimierzem z grodzieńskiego konwentu karmelitów bosych – wystarał się w Rzymie u generalnego przełożonego zgromadzenia ojca Epifaniusza o pozwolenie na utworzenie przy białostockiej parafii Bractwa Świętego Szkaplerza, które zostało uroczyście wprowadzone do kościoła 15 sierpnia 1718 r. Następnie w 1721 r. wystarał się o pozwolenie na funkcjonowanie bractwa przez biskupa wileńskiego Konstantego Kazimierza Brzostowskiego⁸³.

Dwa lata później przed sądem grodzkim brańskim protestował przeciwko Jakubowi, Adamowi, Józefowi i Janowi Sarnackim, synom Łukasza Sarnackiego, podczaszego ziemi

---

⁸¹ AAB, PWNMP w Białymstoku, Zbiór dokumentów „Dyploma patenta x. J. B”, oryginalny dokument sporządzony na papierze i podpisany przez obie strony (b. sygn); tamże, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 27–27v.

⁸² *Ordo ecclesiarum et cathalogus universi cleri dioecesis Vilmensis, [w:] Decreta sanctiones et universa acta synodi dioecesanæ ab illustrissimo, excellentissimo ac reverendissimo domino d. Constantino Casimiro Brzostowski Dei et Apostolicæ Sedis gratia episcopi Vilmensis (...) anno salutis MDCCXVII, Wilno [1717], s. 159.*

⁸³ LPAH w Wilnie, f. 694, op. 1, d. 44, k. 2.

mielnickiej w latach 1688–1703⁸⁴, którzy nie wypłacili kościołowi białostockiemu należnych mu prowizji z funduszu ustanowionego przez Jana Lewickiego w 1628 r. Dnia 17 listopada 1726 r. w Grodnie przedstawił Augustowi II do zatwierdzenia przywilej Jana Kazimierza z 1658 r., w którym transumował potwierdzenie Abrahama Woyny z 1633 r. nadania Jaroszkówki kościołowi białostockiemu. W 1728 r. w aktach grodzkich goniądzkich przedstawił do oblaty przywileje kościoła w Białymstoku, w tym przywilej Jana Kazimierza z 1658 r. transumujący dokument Abrahama Woyny potwierdzający nadanie Jaroszkówki⁸⁵. W 1729 r. tytułowany był dziekanem podlaskim, a otrzymanie tej funkcji mogło być wyrazem uznania dla jego dokonań jako białostockiego proboszcza. W 1732 r. pożyczył białostockim Żydom 300 tyńfów, które lokowano na miejscowym kahale. Corocznie procent z tej sumy miał być oddawany na potrzeby biednych w szpitalu parafialnym. Jeszcze tego samego roku obligację kahału potwierdził Jan Klemens Branicki⁸⁶. W 1737 r. jako proboszcz białostocki i dziekan knyszyński (białostocki) świadczył w Juchnowcu przy spisywaniu ugody między Stanisławem Gąsowskim, właścicielem Góry Juchnowiec, i plebanem juchnowieckim ks. Michałem Płońskim w sprawie zatargu o plac przykościelny, na którym odbywały się targi⁸⁷. Tego też roku, 14 lutego, zorganizował kongregację dekanalną, w czasie której ks. Wrzoskiewicz dokonał kontroli stanu ksiąg metrykalnych – informacja o tym wydarzeniu została odnotowana w księdze chrztów kościoła parafialnego w Turośni, w której zapisano: „14 februarii 1737 sub tempus congregationis decanalıs praesentem librum baptisatorum subscribo

⁸⁴ *Urządnicy podlascy*, nr 893.

⁸⁵ AGAD, Kopicjana, p. 27, s. 373–398.

⁸⁶ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 53–55.

⁸⁷ S. Niewiński, *Juchnowiec*, s. 74–75.

Sebastianus Wrzoskiewicz decanus et praepositus Białostocensis mp.”⁸⁸

W Archiwum Archidiecezjalnym w Białymstoku zachowały się dwa testamenty ks. Wrzoskiewicza. Pierwszy, spisany 28 kwietnia 1721 r. poświadcza, że w tym czasie duchowny silnie się rozchorował i spodziewał się kresu życia, pisząc: „będąc przez niemały czas złożony chorobą y widząc skracaiaący się kres życia mego doczestnego, abym iakiej wątpliwości po śmierci moiey nie zostawił, takową ostatnią woli moiey czynię dyspozycyę”. Drugi testament sporządził 26 lutego 1738 r. Dokument zawiera liczne poprawki i zmiany, jako że do śmierci ks. Wrzoskiewicza minęło jeszcze kilka lat – zmarł bowiem w Białymstoku 19 września 1745 r. i został pochowany na cmentarzu przykościelnym⁸⁹.

Ks. Józef Bąkowski w tzw. kronice kościoła z 1849 r. pisał o nim, że jego „ręką wiele ważnych i ciekawych wypadków dotąd jest zachowano w archiwum kościelnym i podobno najwięcej ze wszystkich proboszczów przyłożył się (już kosztem własnym, już staraniem) do powiększenia ozdób i sprzętów kościelnych. On to zwrócił uwagę biskupa [Konstantego Kazimierza] Brzostowskiego, który jemu i następcom dozwolił użycia rokiety i mantoletu”⁹⁰. W księgach inwentarzowych z okresu posługi duszpasterskiej ks. Wrzoskiewicza zachowały się stosunkowo liczne i ciekawe notatki zawierające opisy aktualnej sytuacji w Białymstoku i najbliższym regionie, które do tej pory nie stanowiły przedmiotu zainteresowania historyków.

Po śmierci ks. Wrzoskiewicza plebanią białostocką zarządzał ks. Marcin Goździeński (13), kanonik łucki. Jego aktywność jest poświadczona w 1746 r., gdy do oblaty w ak-

---

⁸⁸ AAB, Parafia Rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Turośni Kościelnej, sygn. 210.1.2, k. 241.

⁸⁹ NID, Teki Glinki, teka nr 315, s. 231; Z. Młyńczyk, s. 227.

⁹⁰ J. Bąkowski, *Kronika kościoła*, s. 94–95.

tach grodzkich brańskich jego sługa, Jakub Kulesza, przedstawił przywilej Jana Klemensa Branickiego z 2 września 1746 r. odnawiający kolegium trzech mansjonarzy przy białostockim kościele parafialnym⁹¹. Według wykazu Młyńczyka, ks. Goździeński posługiwał jeszcze w 1747 r.

Obecność w parafii ks. Goździeńskiego trwała zaledwie trzy lata, a w 1748 r. zastąpił go ks. Michał Jan Nepomucen Kadłubowski h. Drzewica (15), wywodzący się z podlaskiej szlachty osiadłej we wsi Kadłubówka w powiecie brańskim. W dopełnieniu herbarza Kaspra Niesieckiego zanotowano: „z tego domu żyjący w tym czasie mąż zacny Michał Drzewica Kadłubowski, scholastyk, prałat inf-

---

⁹¹ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Foundationis venerabilis congregationis clericorum saecularium in Białystok per illustrem M. Branicki [...] confectum oblatu AD 1746 in curia regia Branscensi*. W inwentarzu dokumentów z Archiwum Diecezjalnego w Wilnie z końca XVIII w. zarejestrowano i opisano oryginał: „1746 septembris secunda datum anno 1757 decembris octavo przez JW. Biskupa wileńskiego aprobowany, pieczęcią stwierdzony Fundusz Jana Klemensa dziedzica na Ruszczy i Tycynie, Tykocinie i Branicy Branickiego Hetmana Wielkiego Wojsk WKL Brańskiego, Bielskiego, Kraśnieńskiego etc. starosty, który potwierdzając dawniejszą od JO Wiesiołowskiego marszałka WKL na kościół białostocki czynioną fundację, z nadaniem na plebanę i trzech przy nim innych księży pro victu 15000 złotych polskich. Takowe tedy nadanie utwierdziwszy, przydał do tej sumy jeszcze 30000 zł polskich, one na dobra swoje dziedziczne Wysokistok i wieś Białystok zwane wniósł fundując proboszcza, 4 mansjonarzy przy nim i kłeryka dla uczenia dzieci. Prowidować zaś tych mansjonarzy ma ks. pleban z prowizji od tej sumy, który wypada 2100 z obligacją dla księży mansjonarzy, aby w każdy tydzień trzy msze święte odprawowane były, to jest we wtorek, środę i sobotę, za zdrowie, a po śmierci za duszę, także 3 msze w tydzień rekwalne, a czwartą za duszę rodziców jego i małżonki. Jus patronatus zaś sobie dożywotnio zostawił, a po jego zejściu na kongregację kłeryków saecularum. Takowy fundusz na rygałowym papierze wielkim pisany, na 3 arkuszach po łacinie, w czerwony papier pozłacany oprawny z podpisem samego fundatora i panów pieczętarzy z pieczęcią wielką na papierze wyciśniętą” (BUWil, Dział Rękopisów, f. 57–B53–1372, k. 1). Ksiądz Goździeński wymienia pod rokiem 1746 autor anonimowego wykazu proboszczów z 1 poł. XIX w. (AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 92).

lanski i officyał grodzieński, proboszcz białostocki, kawaler orderu św. Stanisława⁹². Kształcił się w Wilnie; w Seminarium Duchownym uzyskał tytuł teologa i doktora nauk wyzwolonych oraz filozofii, następnie był wiceregentem i regensem Seminarium Duchownego w Wilnie. Znał języki francuski, włoski i łaciński⁹³, a jego umiejętności docenił Jan Klemens Branicki⁹⁴. Dlatego w Białymstoku 30 sierpnia 1748 r. sporządził i opieczętował dokument, mocą którego przed biskupem wileńskim Michałem Zienkowiczem dokonał prezenty ks. Kadłubowskiego jako nowego proboszcza kościoła w Białymstoku. W prezencie Branicki stwierdzał, że Kadłubowski jest „presbiterum, vitae morumque probitate, sufficientia doctronae conspicuum”. Napis a tergo informuje, że biskup wileński 6 września 1748 r. w Werkach zaak-

⁹² W. W. Wielądek, *Heraldyka czyli opisanie familii y krwi związku szlachty polskiej y w W. X. Litt. z ich herbami*, Warszawa 1798, k. 67v, 70–70v, gdzie odpis listu Jana Kazimierza skierowanego w 1654 r. do starosty brańskiego Bogusława Radziwiłła w sprawie krzywd wyrządzonych dziedzicom Kadłubówki, wśród których był Jerzy – według autora herbarza dziad ks. Michała Kadłubowskiego. To samo w dopełnieniu *Herbarza polskiego* Kaspra Niesieckiego (t. V), wyd. przez J. N. Bobrowicza, Lipsk 1840, s. 7.

⁹³ Informację na ten temat odnotował osobiście ks. Kadłubowski w inwentarzu kościoła białostockiego z 1761 r. Dokument nie zachował się do naszych czasów, ale jego tytuł przekazał anonimowy autor wykazu proboszczów z 1 poł. XIX w.: „Inventarium ecclesiae praeposituris Białostocensis anno Domini 1761 confectum per me M. J. N. Kadłubowski, theologium consumatum, artium liberalium et philosophiae docotorem, olim in Academia et Universitate Vilmensi moderatorem, primi viceregentem, dein regentem Seminarii Diaecesani Vilmensi, tantem praesentatam ab illustrissimo et excellentissimo domino Joanne comite in Ruszcza Branice Tyczyn et Tykocin Branicki [...], institutam ab illustrissimo excellentissimo ac reverendissimo domino Michaele Zienkowicz episcopo Vilmensi et introductum ab illustrissimo admodum reverendo domino Adamo Swirzbiński, decano Knyszynens ab anno 1748, praepositum Białostocensi ab anni 12, decanum Augustoviensi, linguarum Gallicae et Italicae gnarum” (AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 92).

⁹⁴ J. Bąkowski, *Kronika kościoła*, s. 95.

ceptował prezentę i obsadził kapłana na parafii w Białymstoku⁹⁵. Ksiądz Zygmunt Dunin-Kozicki pisze o nim: „proboszczem białostockim był w r. 1770 ksiądz Michał Kadłubowski, nie lada dostojnik, bo scholastyk katedry inflanckiej, oficjał podlaski i grodzieński. Ten grunty proboszczowskie za bramą Wasilkowską ustąpił hetmanowi, który dla bezpieczeństwa od ognia przeniósł tam z miasta browary żydowskie i w zamian dał probostwu półwłóczek zwany „Gorszczyzna” (pomiar robił wówczas p. [Franciszek Ksawery] Puszet⁹⁶, geometra jego królewskiej mości)”⁹⁷.

Jednym z pierwszych działań ks. Kadłubowskiego było wpłynięcie na Branickiego, aby wystarał się o królewski przywilej przenoszący na właściciela Białegostoku prawa kolatorskie i czyniący z parafii w Wasilkowie filię białostockiej prepozytury. Król August III Sas już 16 stycznia 1749 r. wydał stosowny dokument, w którym pisał, że Branicki „widząc w starostwie wasilkowskim kościół cale ad ruinam nadchylony, przytym defectum reditus, których mógł wystarczyć na sustentacją przy nim plebana, umyślił tam kościół de nova radice wystawić oraz wynaleźć sposób aby tameczna parafia miała kapłana do administracji sakramentów i odprawowania nabożeństwa w novo erigowanym kościele bylebyśmy jus collationis nasze plebana wasilkowskiego ustąpili i one na W[ielmożnego] wojewodę krakowskiego hetmana polnego koronnego i successorów jego wlałi, pozwalając aby kościół wasilkowski był per affiliationem do kościoła białostockiego inkorporowany, extincto titulo ple-

---

⁹⁵ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (dalej: BLAN), Oddział Rękopisów, f. 43, nr 5635.

⁹⁶ NID, Teki Glinki, teka nr 391, s. 8–9; o nim: E. Rostworowski, *Puszet (Puget) Franciszek Ksawery h. własnego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 445–446.

⁹⁷ Z. Dunin-Kozicki, *Białystok w XVIII wieku. Odbitka z Kwartalnika Litewskiego*, Warszawa [ca 1918], s. 63.

banu wasilkowskiego". Przystając na prośbę Branickiego, August III przekazał mu prawa patronackie do parafii oraz przeniósł tytuł plebanów wasilkowskich na proboszczów białostockich, dozwolił im używać wszystkich przychodów parafii przy jednoczesnym nakazie poprawnego sprawowania sakramentów i pracy duszpasterskiej oraz wypełniania obligacji⁹⁸. Dopiero w 1752 r. działania te zatwierdziła kapituła wileńska.

Warto odnotować, że anonimowy autor wykazu proboszczów z 1 poł. XIX w. nie pochwałał przejęcia parafii wasilkowskiej przez białostocką prepozyturę, pisząc, że ks. Kadłubowski „w tem powinien pobleździć, że się ważył przyjmując afiliacyą kościoła wasilkowskiego do białostockiego na Wólkę się łakomiąc”. Informacja ta dotyczy folwarku Wólka o powierzchni 13 włók, stanowiącego główne uposażenie plebanii w Wasilkowie od czasu fundacji Zygmunta Augusta w 1566 r. Został on włączony do beneficjum probostwa białostockiego i od tej pory płynące z niego prowenty stanowiły część uposażenia ks. Kadłubowskiego jako plebana wasilkowskiego⁹⁹.

W czasie posługi ks. Kadłubowskiego kościół parafialny w Białymstoku otrzymał nowy wystrój wnętrza, ufundowany przez Jana Klemensa Branickiego (temat ten był szeroko omawiany w literaturze)¹⁰⁰ i wydaje się wątpliwym, aby

⁹⁸ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Przywilej Augusta III Sasa w Warszawie 16 stycznia 1749 r.*, oryginał na papierze, b. sygn.; tamże, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 71v–72; obłata uczyniona w 1799 r. w aktach ziemskich tykockich (AGAD, Kapicjana, p. 41, s. 353–360).

⁹⁹ P. Czyżewski, *Fundacja parafii rzymskokatolickiej w Wasilkowie 10 grudnia 1566 roku*, [w:] *Wasilków. Miasto renesansowej harmonii 1566–2006*, J. Maroszka (red.), Wasilków 2006, s. 150–152; A. Kułak, G. Ryżewski, *Kronika kościoła wasilkowskiego z 1851 roku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2010, z. 15–16, s. 123–131.

¹⁰⁰ J. Nieciecki, *Wystrój snycerski*, s. 55–111, il.

trwające kilka lat prace były realizowane bez udziału oraz nadzoru duchownego.

W 1766 r. ks. Michał Kadłubowski odstąpił Janowi Klemensowi Branickiemu część gruntów kościelnych (m.in. przy dzisiejszej ul. Kilińskiego), za co otrzymał corocznie wypłacane z prowentów białostockich 500 zł¹⁰¹. Do kolejnej wymiany gruntów doszło 18 maja 1770 r. W dokumencie spisany w Białymstoku stwierdzono, „iż Jaśnie Oświecony JMPan Kasztelan Krakowski hetman wielki koronny wyrugowawszy browary żydowskie zmiasta dla niebezpieczeństwa ognia, a chcąc też same mieć oddalone za miastem, najsposobniejsze uznał za Wasilkowską Bramą po lewej ręce w końcach gruntów do probostwa białostockiego należących, do budowania miejsce, na co wielmożny JM Xiądz Kadłubowski zezwoliwszy i z Jaśnie Oświeconym Panem umówiwszy się, aby inny grunt był dany na toż miejsce (...) Wymierzono półwłóczek gruntu (Gorszczyzna zwany) przy tychże ćwierciach od poddanych proboszczowskich należących bokiem jednym ciągnący się, a z drugiej o międzę Wasiuczka poddanego białostockiego, równo zaczętemi ćwierciami terażniejszą wymiarą poddanych xiężych wskrosz do granicy ciągnący się (...)”¹⁰².

Dnia 30 czerwca 1771 r. ks. Kadłubowski uroczyście wprowadził do parafii Bractwo Trójcy Przenajświętszej na podstawie indulgencji wydanej 11 kwietnia 1771 r. przez papieża Klemensa XIV¹⁰³.

---

¹⁰¹ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 61–62v (oryginał wymiany gruntów w 1766 r. był przechowywany w Archiwum Diecezjalnym w Wilnie: BUWil, Dział Rękopisów, f. 57–B53–1352, k. 4).

¹⁰² AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 63–65v.

¹⁰³ LPAH w Wilnie, f. 694–1–44, k. 2.

W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej zachowały się dwie drukowane mowy pogrzebowe wygłoszone przez ks. Michała Kadłubowskiego, wówczas kanonika smoleńskiego, dziekana augustowskiego, oficjała podlaskiego i grodzieńskiego, proboszcza białostockiego – pierwsza *miana na wyprowadzeniu ciała W. JMci Pana Woyciecha Gordona generała majora woysk litewskich*¹⁰⁴ w 1760 r., druga – *miana w kościele swoim Brzostowickim nad ciałem ś.p. W. JP. Jana Dziekońskiego, cześnika ziemi bielskiej* datowana na 1790 r.¹⁰⁵

W bibliografii staropolskiej Karola Estreichera znajdujemy nieco więcej pozycji, których autorem był proboszcz białostocki. W 1781 r. ukazała relacja z wprowadzenia do kościoła brygidek w Grodnie relikwii św. Klemensa Męczennika, której przewodniczył ks. Michał Kadłubowski jako prałat scholastyk inflancki, wizytator generalny diecezji wileńskiej oraz proboszcz w Białymstoku, Brzostowicy i Ołyce¹⁰⁶. W Grodnie w roku 1784 wydrukowano *Na rocznicę imienin JW. Jmci Xdza Michała Kadłubowskiego Scholastyka Prałata katedr. Inflants. Officjała Grodzieńsk. Białostock. Brzostows. y Olitsk. Proboszcza*, a trzy lata później pracę *Filozofia nowa w samym przekładaniu obcych książek na polski język X. plebanowi nieznośna, parafianom szkodliwa, przez jednego z J. XX. plebanów prostotę ducha w religii spowiadającego wyświecona w Grodnie, de-*

¹⁰⁴ Biblioteka Jagiellońska, St. Dr. 33441 III.

¹⁰⁵ Tamże, St. Dr. 33440 III.

¹⁰⁶ *Solenna introdukcya ciała S. Klemensa Męczennika do kościoła WW. PP. Brygitek Grodzień. gorliwośćią y nieporównanym kosztem nayprzewielebnieyszey Jeymć. panny Konstancyi Micucianki Xieni tegoż klasztoru, z rzadką wspaniałością, ku większey chwale y uwielbieniu w świętych pańskich Boga, ku czci męczennika Chrystusowego pomnożona trzydniowym nabożeństwem iak nayuroczyściey obchodzona y do wiadomości ludowi wiernemu z opisaniem całego aktu podana przez W. J. X. Michała Kadłubowskiego Scholastyka Prałata Infl. Wizytatora gener. Dyec. Wileńsk. Białost. Brzost. Olit. Proboszcza y na tęż uroczystość introduktora y solenizanta r. 1781. d. 3, 4 i 5 Junij.*

dykowaną Tadeuszowi Alexandrowiczowi, sędziemu ziemskiemu grodzieńskiemu¹⁰⁷.

W 1784 r. jako proboszcz olicki sporządził opis swojej parafii przesłany biskupowi wileńskiemu Ignacemu Massalskiemu, pod którym podpisał się tytułując scholastykiem i prałatem inflanckim, wizytatorem i proboszczem białostockim, gdy tymczasem opis parafii białostockiej sporządził jego zastępca (komendarz) ks. Franciszek Dobrzyński¹⁰⁸. Losy ks. Kadłubowskiego po 1784 r. nie są do końca jasne, wiadomo tylko, że w latach 1790–1797 jako członek kapituły wileńskiej był wizytatorem generalnym diecezji wileńskiej¹⁰⁹. Swym testamentem z 24 października 1800 r. legował na białostocki szpital prowadzony przez Siostry Miłosierdzia kwotę 10 000 zł polskich¹¹⁰. Wówczas tytułowany był scholastykiem inflanckim i proboszczem brzostowickim. Zmarł zapewne niedługo później.

Autor anonimowego spisu proboszczów z 1 poł. XIX w. nie szczędził pochwał ks. Kadłubowskiemu: „wiele dobrego zrobił, vir vere Apostolicus, gorliwy, pracowity, obrotny i miłośnierny – wytworny we wszystkim, metryki, inwentarze, diaryusze wytwornie pisał, naywięcey pism następcom zo-

---

¹⁰⁷ K. Estreicher, *Bibliografia staropolska*, cz. 2, t. 8 (t. 19 zbioru ogólnego), Kraków 1903, s. 12–11; J. Czerniatowicz, *Recepcja antyku chrześcijańskiego w Polsce*, t. 1, s. XV–XVIII w., cz. 1: autorzy i teksty, Lublin 1978, s. 261.

¹⁰⁸ A. Krahel, *Opisy parafii dekanatu trockiego w diecezji wileńskiej – edycja źródeł historycznych*, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Józefa Maroszka, prof. UwB, Białystok 2015, s. 75.

¹⁰⁹ *Directorium horarum canonicarum et missarum in annum Domini MDC-CXC pro dioecesi Vilnensi* (...), Wilno [1790], s. nlb.; *Directorium horarum canonicarum et missarum in annum Domini MDCCXIV pro dioecesi Vilnensi* (...), Wilno [1794], s. nlb.; *Directorium horarum canonicarum et missarum sub auspiciis illustrissimi reverendissimi d[omi]ni Joannis Nepomuceni Kossakowski episcopi Livoniensis in annum Domini MDCCXCVII impressum*, Wilno [1797], k. E2.

¹¹⁰ BLAN, Oddział rękopisów, f. 273, nr 3387; wspomina o tym: J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, s. 399.

stawił, książki kościelne po nim jeszcze się znajdują – inwentarzów i diaryuszów ciekawych niemało, (...) – testament jego iest jeszcze”¹¹¹.

W czasie częstych wyjazdów ks. Kadłubowskiego zastępował go w Białymstoku wiceprepozyt, ks. Franciszek Dobrzyński. W Białymstoku pracował od 1753 r. jako wikariusz, później zaś postąpił na komendarza. W 1766 r. w Białymstoku spisywał testament pleban juchnowiecki ks. Józafat Wołosewicz, a świadkiem i egzekutorem swej ostatniej woli uczynił ks. Dobrzyńskiego. Stwierdził jednocześnie, że na potrzeby nowej świątyni parafialnej w Juchnowcu, której budowę rozpoczęto w 1764 r., sprzedał klejnoty kościoła, a rachunki z tych działań może przedstawić wiceprepozyt ks. Dobrzyński (jego udział w budowie kościoła w Juchnowcu mógł wynikać z faktu legatu pieniężnego przeznaczanego na ten cel w testamencie Jana Klemensa Branickiego)¹¹². W 1775 r. jako „podproboszczy” był wzięty na świadka testamentu umierającego w białostockim szpitalu Michała Gortaczyńskiego¹¹³. Wreszcie jako „altarista et vicepraepositus ecclesiae Białostocensis” podpisał się pod sporządzonym w 1784 r. opisie parafii białostockiej¹¹⁴.

Ksiądz Michał Kadłubowski zrezygnował z posługiwania w Białymstoku między 1784 a 1787 r. Dnia 16 sierpnia 1787 r. na białostocką parafię prowizowano ks. Bazylego

¹¹¹ AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 91v.

¹¹² AAB, Parafia pw. Trójcy Świętej w Juchnowcu Kościelnym, Testament ks. Józafata Wołosewicza, Białystok, 20 lutego 1766, b. sygn.; S. Niewiński, *Juchnowiec*, s. 107; o zapisie Branickiego: J. Nieciecki, *Testament Jana Klemensa Branickiego*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 5, H. Majecki (red.), Białystok 2005, s. 13, 23.

¹¹³ AAB, PWNMP w Białymstoku, Zbiór dokumentów „Dyploma patenta x. J. B”, testament z 18 maja 1775 r.

¹¹⁴ W. Wernerowa, *Opisy parafii dekanatu knyszyńskiego*, „Studia Podlaskie” 1990, t. I, s. 109–116.

Popiela (16). W inwentarzu podawczym, spisany tego dnia przy objęciu parafii, proboszcz i dziekan knyszyński ks. Wojciech Godlewski stwierdzał: „na mocy instrumentu die 6 augusta 1787 anno z kancellaryi sądów zadwornych wydanego, probostwo białostockie W. Jm. Xiędzu Bazylemu Popielowi w rząd pełnomocny oddałem y inwentarz tegoż probostwa mobilium et immobilium zweryfikowawszy ręką własną podpisuję. Datum die 16 augusta 1787 anno w Białymstoku”¹¹⁵. W Białymstoku posługiwał jednak krótko – zaledwie 3 lata, gdyż już w 1790 r. na probostwie obsadzono nowego duchownego. Jak notuje w 1849 r. ks. Józef Bąkowski, ks. Popiel „był wysłany kosztem księżny Izabelli z Poniatowskich Branickiej kasztelanowej krakowskiej do Paryża dla wyższego kształcenia się w naukach i liczy się jako autor kilku dość miernej wartości dziełek treści religijnej”¹¹⁶. Według zestawienia bibliografii staropolskiej Karola Estreichera ks. Bazyli Popiel jest znany przede wszystkim jako autor tłumaczeń dzieł Pietra Metastazego, włoskiego pisarza i librecisty (1698–1782)¹¹⁷. Większość z nich była drukowana w Supraślu w latach 1781–1783¹¹⁸, co może wskazywać, że ks. Bazyli Popiel był początkowo bazylianinem (lub był związany z supraskimi bazylianami) i przed 1787 r. przeszedł do duchowieństwa diecezjalnego. Prowizja na plebanię mogła stanowić wyraz troski, jaką otoczyła go Izabela

---

¹¹⁵ AAB, PWNM w Białymstoku, *Inwentarz kościoła i probostwa białostockiego przy podaniu onego WJmC Xiędzu Bazylemu Popielowi w komendę przez WJmC Xiędza Godlewskiego kanonika smoleńskiego, proboszcza knyszyńskiego, spisany roku 1787 miesiąca sierpnia dnia* [16], b. sygn.

¹¹⁶ J. Bąkowski, *Kronika kościoła*, s. 95.

¹¹⁷ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. III: obejmująca drugi stóleci XV–XVIII w układzie abecedłowym, t. 14, Kraków 1913, s. 66, gdzie odniesienie do Piotra Metastazego, którego zestawienie wraz z tłumaczeniami: tamże, t. 11, Kraków 1908, s. 307–312.

¹¹⁸ M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Katalog druków supraskich*, Warszawa 1996, nr 242, 243, 247–251, 257, 265.

Branicka, trudno jednak powiedzieć więcej na temat jego obecności w Białymstoku i o przyczynach jego rezygnacji z probostwa. Z późniejszych źródeł wiemy, że około 1783 r. ks. Popiel objął parafię w Grodzisku Mazowieckim, w której posługiwał do 1806 r. i był silnie zaangażowany w jej rozwój. Jego obecność w centralnej Polsce zdaje się wynikać z kontaktów utrzymywanych między Izabelą Branicką i rodem Mokronowskich, od końca XVII w. właścicielami Grodziska. Protekcji Branickiej lub Mokronowskich ks. Popiel zawdzięczał także stanowisko sekretarza nuncjatury apostolskiej, które pełniąc mógł wykorzystywać znajomość języka włoskiego. Po 1806 r. został kanonikiem łowickim i związał się z tamtejszą kolegiatą. W 1816 r. jako kanonik łowicki w Łowiczu wydał wznowioną i poprawioną wersję druku *Dzieła święte wybrane z dzieł Piotra Metastazego przetłumaczone z języka włoskiego*, które ukazały się w jego przekładzie pierwszy raz w Supraślu w 1782 r.¹¹⁹ Przed śmiercią ofiarował 8000 zł na fundusz przy Instytucie św. Leonarda w Łowiczu z przeznaczeniem na wychowanie ubogiego dziecka, pewne sumy ofiarował także do kościoła w Grodzisku i Godzianowie. Zmarł 6 grudnia 1823 r.¹²⁰ Zbyt krótka obecność ks. Popiela

¹¹⁹ Tamże, nr 247.

¹²⁰ M. Bojanek, *Kościół i parafia w Grodzisku. Monografia historyczna na podstawie kronik parafialnych*, Warszawa 1917, s. 17–18, 22, 30, 49–50. Autor notuje: „Na początku wieku proboszczem grodziskim był ks. Bazyli Popiel. Rusin z urodzenia, przyjąwszy obrządek łaciński, jako kapłan przez długi czas był sekretarzem nuncjatury papieskiej w Warszawie. Po pewnym czasie został kanonikiem Łowickim. Prepozytem grodziskim był lat 23. Pochodził z Białorusi; wysoko wykształcony, niejednokrotnie chwycił za pióro, zwłaszcza zabierał głos w dziedzinie pedagogiki i ascetyki. Wysoce towarzyski, umiał się garnąć do ludzi, jednając sobie wielu przyjaciół. Poznawszy na dworze hr. Platara, wojewody mazowieckiego i porucznika Wojska Poleskiego, malarza Włocha Filipa Castaldi, którego biskup Załuski wprowadził do Polski, zaprzyjaźnił się z nim tak, że go trzymał u siebie przez lat kilkanaście. Ów Castaldi ozdobił kościół Grodziski licznymi obrazami” (G. Biernacka, *Instytut św. Leonarda w Łowiczu /zakład wychowawczy i szkoła*

w Białymstoku spowodowała, że jego aktywność w omawianej parafii jest nieuchwytna w źródłach historycznych, niemniej jednak warto zwrócić uwagę na tego mało znanego duchownego, którego biografia może stanowić przedmiot odrębnych badań.

Jego następcą, ks. Jan Nepomucen Michałowski (17), objął parafię w 1790 r.¹²¹ To postać szczególnie zasłużona dla budowy miejscowego szkolnictwa powszechnego w ramach działalności Komisji Edukacji Narodowej¹²². Prezenta na beneficjum białostockiej parafii była niewątpliwie wyrazem uznania Izabeli Branickiej, fundatorki szkoły podwydziałowej (powiatowej), podlegającej szkole w Grodnie i znajdującej się w okręgu Akademii Wileńskiej. Na jej potrzeby przeznaczyła oraz zaadoptowała dom baletmistrza Antoniego Puttiniego przy ulicy wiodącej z rynku do pałacu (później ul. Kilińskiego 12)¹²³. Tego samego roku, zapewne staraniem Izabeli Branickiej, ks. Michałowski został powołany na stanowisko pierwszego dyrektora tej szkoły, którą kierował do 1794 r., wydatnie podnosząc jakość kształcenia w placówce i rozwijając jej działalność.

Dzięki ustaleniom Jana Trynkowskiego wiemy, że ks. Michałowski urodził się 24 czerwca 1737 r. na Litwie, a w 1759 r. wstąpił do zakonu jezuitów w Wilnie. Następnie uzys-

---

muzyczna/, „Rocznik Mazowiecki” 1987, t. 9, s. 290–291); A. Paleta, *Przekłady włoskich librett oratoryjnych na język polski w latach 1764–1795. Trzy strategie tłumaczy*, „Italica Wratislaviensia” 2001, nr 1, s. 37–53.

¹²¹ Z. Młyńczyk, *Parafia farna w Białymstoku*, s. 206.

¹²² D. Teofilewicz, *Działalność Komisji Edukacji Narodowej w województwie podlaskim 1773–1794*, Warszawa 1971, s. 65; Tejże, *Z działalności Komisji Edukacji Narodowej w Białymstoku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. III, Białystok 1972, s. 9–43.

¹²³ M. Gutowski, *Dzieje budynków białostockich szkół średnich (cz. 1)*, „Z Badań Katedry Historii Architektury. Politechnika Białostocka” 1996, z. 1, s. 25–39; W. Wróbel, *Kilińskiego. Historia jednej ulicy*, Białystok 2016, s. 107–108.

kał gruntowne wykształcenie studiując filozofię w Pińsku i Nieświeżu (1762–1765) oraz matematykę w Warszawie (do 1768 r.). W 1769 r. uzyskał stopień magistra filozofii i nauk wyzwolonych w Akademii Wileńskiej, po czym rozpoczął studia teologiczne w Połocku i w roku 1771 otrzymał tam święcenia kapłańskie. Po kasacie zakonu jezuitów, w 1773 r. znalazł zatrudnienie jako nauczyciel w strukturach Komisji Edukacji Narodowej i już roku 1774 w Szkole Głównej w Wilnie uzyskał stopień doktora filozofii. Kilka lat pracował w Mińsku, a od 1777 r. w Białymstoku i tu poświęcił się organizacji i prowadzeniu szkoły podwydziałowej przez niemal dwie kolejne dekady¹²⁴. Z kolei dzięki ustaleniom Zenona Młyńczyka wiadomo, że ks. Michałowski był jednocześnie proboszczem parafii Mścibowo. Zmarł w Białymstoku 31 grudnia 1796 r. po dwumiesięcznej chorobie, w wieku zaledwie 56 lat. Został pochowany na cmentarzu przykościelnym od strony prezbiterium¹²⁵.

Ostatnim proboszczem białostockiej parafii przed jej przejściem przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy był ks. Sebastian Łapinkiewicz (18), prowizowany na początku 1797 r.¹²⁶ Urodził się około 1761 r., a święcenia kapłańskie przyjął około 1784 r. Posługę duszpasterską w Białymstoku rozpoczął od wikariatu w latach 1787–1792. W latach 1792–1794 pełnił funkcję kapelana białostockiego regimentu fizyliarów. Jednocześnie posługiwał jako altarysta przy kaplicy św. Rocha. Z zapisów w księgach metrykal-

¹²⁴ L. Grzebień, *Słownik Jezuitów Polskich 1564–1990*, t. 7, Kraków 1993, s. 137; *Laureae Academiae seu Liber continens ritum promovendi et catalogum promotorum ad gradum doctoratus, licentiatu, magisterii et baccalaureatus in alma Academia Vilnensi Soc. Jesu comparatus et ordinatus anno 1650*, M. Svirskas, I. Balciene (oprac.), Wilno 1996, s. 79–80, 249; J. Trynkowski, *Gimnazjum. Z dziejów Gimnazjum Białostockiego (1777) 1802–1915*, Białystok 2002, s. 14.

¹²⁵ Z. Młyńczyk, *Parafia farna w Białymstoku*, s. 206.

¹²⁶ Dużo informacji na temat ks. Łapinkiewicza: tamże, s. 203.

nych wynika, że przed 1795 r. był kanonikiem inflanckim i kruszwickim, zaś w metryce zgonu zanotowano, że był także spowiednikiem Izabeli Branickiej. Jej też zawdzięczał awans na stanowisko proboszcza, które objął już po III rozbiore Polski i przejściu znacznych połaci dawnego województwa podlaskiego wraz z Białymstokiem pod władzę Prus. Od 1796 r. miasto zostało wyznaczone na siedzibę Kamery Wojny i Domen – najwyższej władzy administracyjnej departamentu białostockiego prowincji Prusy Nowowschodnie. Zmiany przynależności państwowej pociągnęły za sobą przekształcenia w granicach prowincji kościelnych – w skład nowej prowincji weszły skrawki przedrozbiorowych diecezji wileńskiej, łuckiej i żmudzkiej. W 1796 r. w Petersburgu władcy państw zaborczych ustalili, że granice administracji kościelnej muszą pokrywać się z nowymi granicami państwowymi, co oznaczało odcięcie anektowanych terenów od ich dotychczasowych stolic biskupich. W rezultacie utworzono nową diecezję, którą papież Pius VI formalnie erygował bullą *Saepe factum est* z 16 marca 1799 r. i bezpośrednio podporządkował Stolicy Apostolskiej¹²⁷. Jej pierwszym ordynariuszem został Michał Franciszek Karpowicz, wskazany przez Prusaków już w 1797 r., lecz sakrę biskupią otrzymał dopiero 30 marca 1800 r. Wówczas też siedzibę biskupstwa ulokowano w klasztorze kamedulskim w Wigrach¹²⁸. Karpowicz zmarł w 1803 r. i w następnym roku sakrę biskupią otrzymał dotychczasowy wikariusz *in spiritualibus* die-

¹²⁷ B. Kumor, *Bulla erekcyjna diecezji wigierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1967, t. 14, s. 257.

¹²⁸ K. R. Prokop, *Sakry i sukcesja święceń biskupich pasterzy diecezji wigierskiej, sejneńskiej (augustowskiej) oraz łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne. Białystok–Drohiczyń–Łomża” 2010, t. 28, s. 305–342; R. Sawicki, *Działalność pastoralna i polityczna biskupa Jana Klemensa Gołaszewskiego (1748–1820)*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2017, t. 1, s. 89–115.

cezzji wigierskiej, Jan Klemens Gołaszewski¹²⁹. Nowa diecezja w 1803 r. została podzielona na dwa konsystorze generalne – podlaski z siedzibą w Waniewie, złożony z dekanatów: Białystok, Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Knyszyn, Sokółka i Tykocin – oraz litewski (wileński) z siedzibą w Wiłkowiskach, pod który podlegały dekanaty: Augustów, Olwita, Preny, Sapieżyszki, Simno, Wierzbołów i Wigry¹³⁰. Wraz z organizacją diecezji wigierskiej powstała nowa kościelna jednostka organizacyjna, jaką był dekanat białostocki z siedzibą w Białymstoku (jak pamiętamy, taką próbę podjęto po raz pierwszy w XVII w. za czasów ks. Jakuba Gradowskiego). Pierwszym dziekanem białostockim został ks. Sebastian Łapinkiewicz i funkcję tę sprawował do ustąpienia z parafii w 1806 r. Na początku XIX w. został kanonikiem katedralnym mińskim.

Pierwsze informacje na temat przygotowań do przekazania parafii pod zarząd Księży Misjonarzy pochodzą z początku 1806 r. Izabela Branicka 31 stycznia tego roku wydała pełnomocnictwo Franciszkowi Ksaweremu Wilczewskiemu do przeprowadzenia w jej imieniu działań związanych z przekazaniem białostockiej parafii w zarząd Zgromadzenia. Konferencja w tej sprawie, na którą – na zaproszenie ks. Łapinkiewicza – przybyli biskup wigierski Jan Klemens Gołaszewski oraz wizytator Zgromadzenia Księży Misjonarzy ks. Józef Jakubowski, odbyła się 8 lutego

¹²⁹ E. Gilewicz, Karpowicz Michał, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 8, Lublin 2000, szp. 894; E. Rabowicz, Karpowicz Michał Franciszek, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław–Kraków–Warszawa 1966, s. 117–121.

¹³⁰ W. Jemielity, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej*, „*Studia Łomżyńskie*” 1989, nr 2, s. 165–166; A. Szot, *Dekanat białostocki w 1849 r.*, „*Studia Teologiczne*” 2008, t. 26, s. 488–489.

1806 r. w Białymstoku¹³¹. Nie znamy szczegółów prowadzonych wówczas rozmów, ale możemy domyślać się, że dotyczyły one warunków objęcia parafii przez Księżę Misjonarzy. Stosowny kontrakt przekazania pod zarząd Zgromadzenia Księżę Misjonarzy parafii białostockiej wraz z wasilkowską filią i altariami św. Rocha i św. Marii Magdaleny został sporządzony w Białymstoku 17 sierpnia 1806 r. Jeszcze tego samego roku na dobrach białostockich zapisano kwotę 8000 talarów przeznaczoną przez Izabelę Branicką na utrzymanie Zgromadzenia¹³².

Po oficjalnym objęciu parafii przez Księżę Misjonarzy proboszczem został ks. Kazimierz Kubeszowski. Natomiast ks. Łapinkiewicz „aż do zgonu życia wojażował za granicą a osobiwie we Francji”, nic jednak na ten temat nie wiadomo. Wyjechał zapewne w 1806 r.; powrócił do Białego-stoku przed 1810 r. i tego roku, 19 kwietnia, zmarł po dwumiesięcznej chorobie jako rezydent przy kaplicy św. Rocha i przy niej został pochowany. W metryce zgonu zapisano: „ksiądz Szczepan Łapinkiewicz w wieku 49 lat, kapłaństwa 26, kanonik katedralny miński, niegdyś proboszcz białostocki, którym kościołem rządził przez lat 10, z której przed czterema latami zrezygnował, altarysta św. Rocha prawie od 20 lat, kosztem ś.p. JO Branickiej, której był spowied

---

¹³¹ Informacja na ten temat została dołączona do wydanej tegoż dnia decyzji w sprawie wydzierżawienia placu parafialnego, na którym stała pałacowa wozownia, pruskiemu urzędnikowi Samuelowi Chrystianowi Honigke, który zamierzał zbudować w tym miejscu dom gościnny – zachowany do dziś dom przy ul. Kilińskiego 16. Szerzej: W. Wróbel, *Ile łoży masońskiej w „łoży masońskiej”? Uzupełnienia do historii budynku przy ul. Kilińskiego 16 – siedziby Książnicy Podlaskiej*, „Bibliotekarz Podlaski” 2013, t. 27, s. 130–131.

¹³² AAB, PWNMP w Białymstoku, *Archiwum Kościoła parafialnego białostockiego*, k. 77–82; J. Giżycki, *Księża misjonarze w Zastawiu i Białymstoku*, Kraków 1913, s. 15–16.

nikiem, aż do zgonu życia wojażował za granicą a osobiwie we Francji, mąż kazań i wymowy sławny”¹³³.

* * *

W latach 1579–1806 białostocką parafią zarządzało łącznie 18 proboszczów, danych personalnych dwóch z nich nie udało się potwierdzić źródłowo (wymieniono ich tylko w anonimowym spisie proboszczów z 1 poł. XIX w.). Liczba ta może wzrosnąć, o ile uda się odnaleźć nowe źródła historyczne, zwłaszcza dla okresu XVI–1 poł. XVII w., który ma wciąż dużo luk w chronologii obsady parafii. Z tej liczby pięciu (lub siedmiu) duchownych było prezentowanych przez przedstawicieli rodziny Wiesiołowskich, trzech uzyskało prowizję na podstawie prezenty uczynionej przez króla Jana Kazimierza, a pozostali byli wybierani do pełnienia służby w białostockiej parafii przez kolejne pokolenia rodu Branickich.

Zmiany właścicieli omawianej majątności pociągnęły za sobą przeniesienie praw patronackich, co znajduje odzwierciedlenie w doborze duchownych do prowadzenia parafii w Białymstoku. W pierwszym okresie widzimy przede wszystkim przedstawicieli podlaskich i mazowieckich rodzin szlacheckich, trudno jednak powiedzieć coś więcej o ich wykształceniu czy karierze duchownej (wyjątkiem jest ks. Moczarski, który jednocześnie pracował w Niewodnicy, Juchnowcu i Białymstoku). Dopiero kolacja królewska przekształciła probostwo białostockie w beneficjum udzielane wysoko postawionym w hierarchii duchownym lub pretendującym do kariery z racji rodowego pochodzenia – wówczas omawiana parafia stanowiła zwykle jedno z kilku beneficjów stanowiących ich uposażenie. W okresie patronatu Branickich utrzymano w zasadzie dobór duchownych

---

¹³³ LPAH w Wilnie, f. 604–58–2, nr 75 (pogrzeby).

dobrze wykształconych i pełniących różne funkcje kanoniczne bądź też wykazujących się dużymi zdolnościami organizacyjnymi.

Jest to wyraźnie widoczne w wyborze przez Katarzynę Scholastykę z Sapiehów Branicką wiceprepozyta bielskiego ks. Sebastiana Wrzoskiewicza, który po latach zaniedbań podniósł z upadku świątynię i jej beneficjum, a też w wyborze w 1748 r. przez Jana Klemensa Branickiego ks. Michała Jana Nepomucena Kadłubowskiego, absolwenta Seminarium Duchownego w Wilnie i regensa tejże placówki, biegle władającego obcymi językami, kanonika oraz scholastyka inflanckiego, oficjała podlaskiego i grodzieńskiego, wizytatora diecezji wileńskiej, proboszcza w Olwicie i Brzostowicy. Wybór tego duchownego nie powinien dziwić – w tym czasie Białystok stanowił siedzibę magnata sprawującego najwyższe urzędy w państwie oraz pretendującego do korony, dokąd przybywali magnaci, zagraniczni posłowie, a nawet koronowane głowy, dlatego też białostocka świątynia musiała mieć proboszcza na „najwyższym” poziomie. Po śmierci Jana Klemensa, gdy na dobrach białostockich miała zapewnione dożywocie wdowa Izabela, obsadzała ona prepozyturę swymi protegowanymi, nad których wykształceniem i karierą osobiście czuwała, czego dobrym przykładem byli ks. Popiel, później sekretarz w nuncjaturze papieskiej w Warszawie, kształcony za granicą na koszt Branickiej, i ks. Michałowski, zatrudniony przez nią w 1777 r. do prowadzenia miejscowej szkoły podwydziałowej KEN.

Inną kwestią jest czas posługiwania, nie zawsze czytelny w pełnych granicach chronologicznych, zwłaszcza w przypadku duchownych z XVI i XVII w. W powyższym zestawieniu nie widać jednak dających się wyraźnie zaznaczyć prawidłowości w tym zakresie – jedni z plebanów/proboszczów posługiwali krótko, drudzy z kolei poświęcali białostockiemu beneficjum niemal całe życie. W tym przypadku na uwagę ponownie zasługują ks. Sebastian Józef Wrzoskie-

wicz, posługujący w latach 1710–1745, a więc przez 35 lat, który dużo sił i środków włożył w podniesienie z upadku świątyni i gospodarstwa plebańskiego, a także ks. Michał Jan Nepomucen Kadłubowski, który pracował w Białymstoku przez 39 lat. Obie postaci są związane z opieką patronacką Branickich i długi okres posługi może świadczyć o dużym zaufaniu i współpracy między kolatorami a duchownymi. Jednym z najdłużej posługujących proboszczów był także ks. Michał Głowiński, który poświadczony jest w ciągu ćwierćwiecza w latach 1668–1693. Z grona 17 proboszczów tylko ks. Sebastian Łapinkiewicz osiągnął stanowisko proboszcza awansując z wikariatu, na którym pracował przez 9 lat, a prezentę po śmierci ks. Michałowskiego zawdzięczał protektoratowi Izabeli Branickiej (był jej spowiednikiem). W przypadku pozostałych duchownych trudno stwierdzić, jak długo rzeczywiście pracowali w Białymstoku i na jakim etapie życia oraz kariery duchownej obejmowali omawiane beneficjum (np. ks. Telecki uprzednio był proboszczem tykocińskim i stanowisko to utrzymał po prowizji na beneficjum białostockie, mimo położenia obu jednostek duszpasterskich w różnych diecezjach, zaś ks. Wrzaskiewicz pracował krótko najpierw w Sielcu, a następnie Bielsku Podlaskim).

Wypada żywić nadzieję, że dalsze szczegółowe badania prozopograficzne duchowieństwa podlaskiego, tj. z obszaru diecezji wileńskiej i łuckiej w XVII i XVIII w. (pochodzenie, wykształcenie, kariera, kolejność obejmowanych beneficjum i długość trwania beneficjatu) przyniosą nowe ustalenia, które wzbogacą wiedzę dotyczącą życia oraz działalności białostockich plebanów/proboszczów przed 1806 r., a niniejszy artykuł będzie dobrym przyczynkiem do dalszego rozpoznanie zagadnienia.